

KERKENES PROJESİ

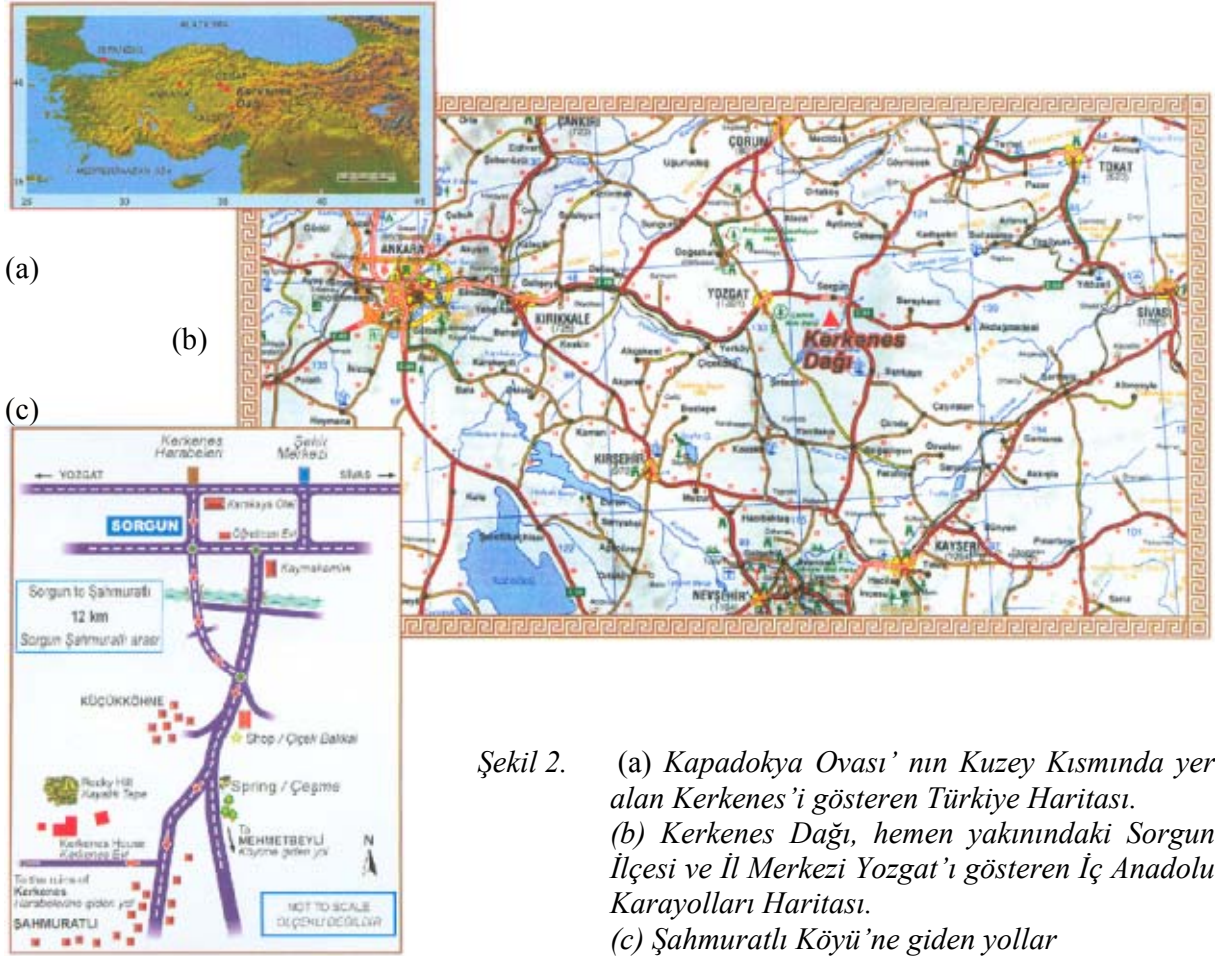
2005 SEZONU ÖN RAPORU

Geoffrey ve Françoise Summers

Şekil 1. Saray Yapı Grubu, Anıtsal Giriş kazısı. (05dpca0418)

KONUM

Şekil 2. (a) Kapadokya Ovası'nın Kuzey kısmında yer alan Kerkenes'i gösteren Türkiye Haritası. (b) Kerkenes Dağı, hemen yakınındaki Sorgun İlçesi ve İl Merkezi Yozgat'ı gösteren İç Anadolu Karayolları Haritası. (c) Sahmuratlı Köyü'ne giden yollar

Kerkenes Proje Ofisi

Oda B04, Solmaz İzdemir Salonu,
Kütüphane Binası
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Postal Address

Kerkenes Proje Ofisi
C/o Mimarlık Fakültesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ankara TR-06531
TÜRKİYE

ya da

Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü
Tahran Caddesi 24
Kavaklıdere
Ankara TR-06700
TÜRKİYE

Tel/Fax: +90 312 210 6216
ODTU Fax: +90 312 210 1249

Tel: +90 312 427 5487
Fax: +90 312 428 0159

Kerkenes Web Sayfası

<http://www.kerkenes.metu.edu.tr>

2005 EKİBİ

Şekil 3. Ekip ve ziyaretçiler eski kentin kuzeyindeki bakış noktasından güneşin batışını izliyor. Arkada Kale'nin iki yanında yamacın sırtını izleyen surlar görülüyor. (05dpnc0523)

Kerkenes'de (Şek. 3) 1993 yılından itibaren uluslararası bir ekip çalışmaktadır. Şahmuratlı Köyü'ndeki işçiler (Şek. 4) jeofizik yüzey araştırması ve kazı için yardım etmektedir.

Geoffrey D. Summers

Antropoloji Bölümü, Öğretim Görevlisi
State University of New York at Buffalo,
ve

Yerleşim Arkeolojisi Lisansüstü Programı
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Mimarlık Fakültesi Yeni Bina
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ofis Tel: +90 312 210 6218 *EV Tel/Fax:* +90 312 210 1485
e-posta: summers@metu.edu.tr

Françoise Summers

Mimarlık Fakültesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ofis Tel: +90 312 210 2221 *ODTÜ Fax:* +90 312 210 1249
e-posta: fsummers@metu.edu.tr

Scott Branting

Center for Ancient Middle Eastern Landscapes Başkanı
The Oriental Institute
The University of Chicago
1155 East 58th Street, Chicago, IL 60637

Tel: +1 773 834-1152 *Fax:* +1 773 702-9853
e-posta: branting@uchicago.edu

Katılımcılar ve Öğrenciler

Aylin Ağar
Murat Akar
Aysun Akkaya
Z. Nahide Aydın
Rémi Berthon
Jessie Birkett Rees
Ruth Bordoli
Scott Branting
Claude Brixhe
Melissa Clissold
David Collard
Megan Cuccia
Catherine Draycott
Deniz Erdem
Tasha Granger
Peter Grave
Evangelia Ioannidou
Tuna Kalaycı
Lisa Kealhofer
Coşku Kocabıyık

Gökçen Kunter
Catherine Kuzucuođlu
Catherine Longford
David Marsh
Shannon Martino
Harun Muratdağı
Elvan Odabaşı
N. Pınar Özgüner
Mehmet Sevim
Noél Siver
Kurt Springs
Geoffrey Summers
Françoise Summers
Natalie Summers
Pamela Summers
Brent Suttie
Carrie Van Horn
Alison Whyte
Bike Yazıcıoğlu
Gülbahar Yılmaz

Kerkenes Eko-Merkezi

2006 senesi için bir UNDP/GEF-SGP Başvurusu hazırlayan Mehmet Ekmekçi, Soofia Tahira Elias-Özkan, Güner Mutaf, Otgonbayar Namkhai, Françoise Summers, Neşen Surmeli ve Refik Toksöz ile Şahmuratlı Köyü Derneği/Birliği ile birlikte oluşan Kerkenes Eko-Merkezi Proje Ekibi'nin katılımını belirtmek isteriz. Kerkenes Eco-Center Projesi için ayrıntılı bir rapor ayrıca yer alacaktır.

Şekil 4. Şahmuratlı Köyü'nün Kerkenes Dağı'ndan görünümü. (05dpnc1068)

TEŞEKKÜRLER

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden gelen temsilcimiz Mehmet Sevim'e teşekkürlerimizi iletiyoruz. Ayrıca Yozgat Müzesi Müdür Vekili Mustafa Erdoğan ve asistanı Hasan Şenyurt'a teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ekim ayında ise yeni Müze Müdürü Mustafa Akkaya'ya hoş geldiniz demekten sevinç duyduk. Yozgat Valiliği, Köy Hizmetleri Müdürlüğü yöneticileri, Telekom, Tedaş, Sayın Yozgat Valisi ve ekipleri projemizi birçok şekilde desteklemeye devam etmektedir. Sorgun Kaymakamı Sayın Meftun Dalı ve Sorgun Belediye Başkanı Ahmet Şimşek ve ekibine özellikle yardımları ve aynı bağışları için teşekkür ediyoruz. Ayrıca Şahmuratlı Köyü'ne ve Köy Muhtarı Osman Muratdağı'na derinden müteşekkirimiz.

2005 Yılı ana sponsorlarımız Lafarge Sağlık, Eğitim ve Kültür Vakfı, Loeb Classical Library Foundation, Oriental Institute of the University of Chicago, Melbourne Üniversitesi (International Collaborative Research Grant), Joukowsky Family Foundation, Tyche Archeocommunity Foundation, Anatolian Archaeology Research Foundation, John Kelly Consulting Inc., Charlotte Bonham Carter Trust ve anonim bağışçılardı. Ankara'da bulunan İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, sit alanı bekçisi ve yayın hazırlıkları için destek olmuştur. Yayınların hazırlanması için ayrıca Anglo-Turkish Society Bernard ve Ines Burrows Memorial Award ile , ARTI Sistem ve ERTEM Baskı da sponsor olmuştur. Arazi çalışmaları AKG, Ankara Hilton, British Embassy, EMA Foundation, Kavmar, Kamar Süpermarket, MNG, New Holland Trakmak, Onduline ve Yibitaş Yozgat Çimento / Yibitaş Lafarge'ın cömert katkılarıyla sürdürülmüştür. Sokkia-Seza yüzey araştırması ekipmanını sağlamıştır. ESRI, ERDAS, İşlem, Geoscan ve John Haigh bilgisayar programları, Datasel, Eternal/Hızlı ve Cep/Epson bilgisayarlarla ilgili yardım sağlamıştır. Eco- Center ile ilgili araştırma faaliyetleri ODTÜ Geliştirme Vakfı kanalı ile Avusturya Büyükelçiliği, DAP, Canada Fund, Madison Oil Turkey, MESA ve Yenigün'ün mali katkısı ile desteklenmiştir. ODTÜ ofis imkanı sağlamış, ODTÜ Bilgi İşlem Merkezi teknik yardım vermiş, ve Metu Press yayınıla ilgili destek sağlamıştır.

İş Birliği, Ekip ve Destek

Chicago Üniversitesine bağlı Oriental Institute ile yapılan anlaşma ile Scott Branting'in Projenin Yardımcı Yöneticisi olması resmiyet kazanmıştır. Antonio Sagona Melbourne Üniversitesi ile Uluslararası Coll Araştırma Projesini başlatmıştır. Claude Brixhe yazıtlar ve grafitiyi incelerken Peter Kuniholm ve ekibi Cornell Üniversitesi'nde dendrokronoloji üzerine çalışmaktadırlar. UC Berkeley, SUNY Buffalo, Laboratoire de Géographie Physique - CNRS, Hacettepe Üniversitesi Hidrojeoloji Bölümü ve ODTÜ ile işbirliği Müze, TAÇDAM, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Metalurji Mühendisliği Bölümü ve Yerleşim Arkeoloji Programı ile Arkeometri Programı katılımı ile devam etmektedir. Bizler 2005 sezonunda Peter Grave, Lisa Kealhooffer ve Ben Marsh'ın 5 Yıllık Anadolu Demir Çağı Seramikleri Projesi kapsamında seramiklerden ince kesitler almak üzere katılımını ve ODTÜ'de çevresel malzemeyi çalışan Vicky Ioannidou'nun katılımını özellikle belirtmek isteriz. Konservatör Noël Siver ve Alison Whyte, çizimci Carrie Van Horn, arşivci Catherine Draycott ve fotoğrafçı Murat Akar ekibin diğer önemli üyeleriydiler. Jeofizik Yüzey Araştırması, Tuna Kalaycı ve Nahide Aydın tarafından, Deniz Erdem'in yardımı ile gerçekleşti. Elvan Odabaşı, Harun Muratdağı ve Pamela Summers yönetim ve kazı evi ile ilgili düzenlemelerin sorumluluğunu paylaştılar. Aylin Ağar, Aysun Akkaya ve Pınar Özgüner Ankara'da arşiv ve grafik sunumlar üzerinde çalıştılar. Onlara ve ekibin diğer üyeleri Rémi Berthon, Jessie Birkett-Rees, Ruth Bordoli, Melissa Clissold, David Collard, Megan Cuccia, Tasha Granger, Catherine Longford, Shannon Martino, Kurt Springs, Natalie Summers, Brent Suttie ve Bike Yazıcıoğlu'na, evde çalışan görevlilere ve köydeki işçilere en içten teşekkürlerimiz sunarız.

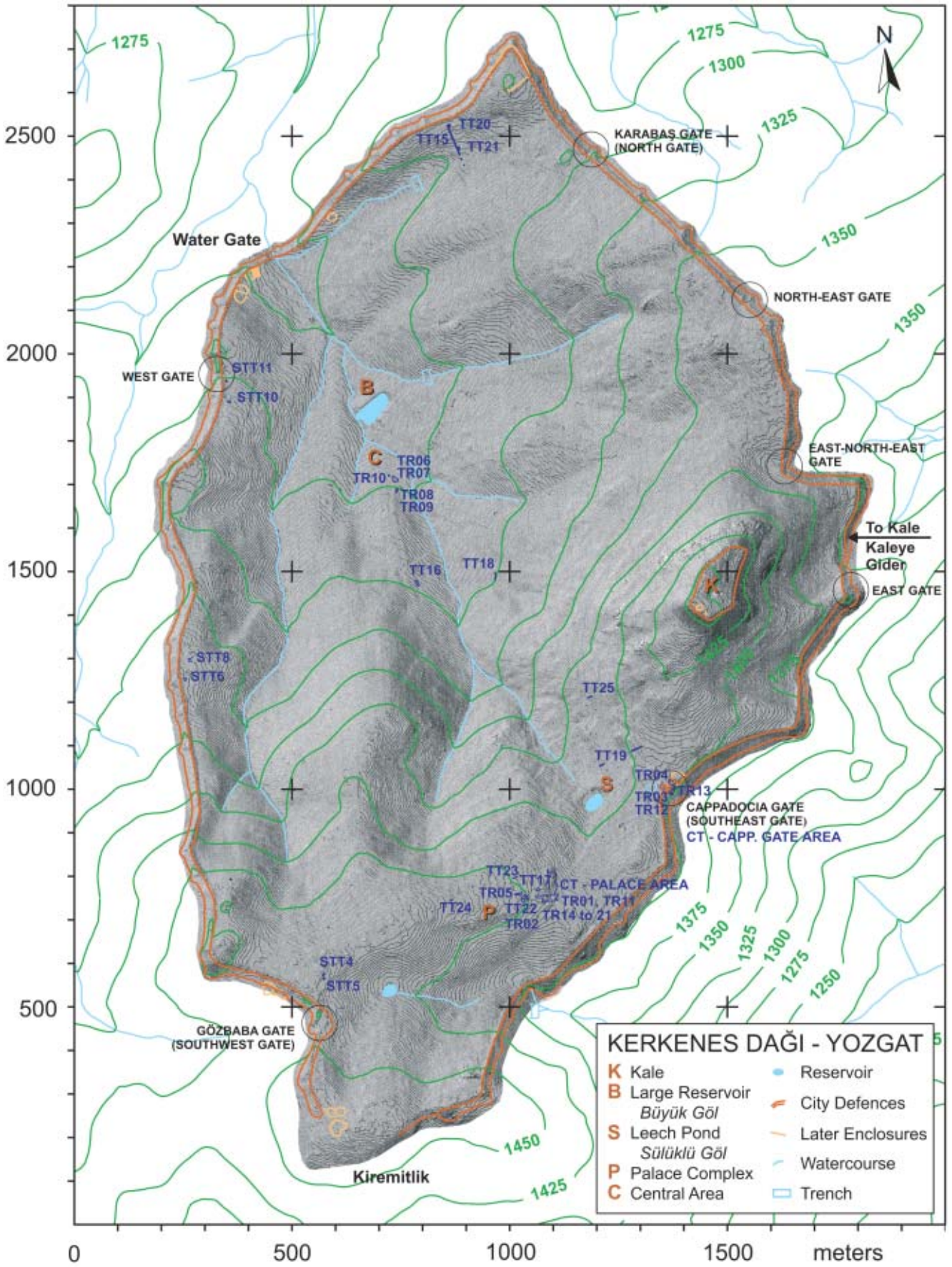
Kerkenes Ziyaretçi Evi, Erdoğan Mustafa Akdağ (EMA) Vakfı tarafından inşa edilmektedir (Şek. 5). Bu güzel ve yeni bina ziyaretçiler ve turistler için sergi alanı ve benzeri olanaklar içerecektir. Bu alan, araştırma sezonu boyunca ekibin mutfak ve yemek yeme alanı olarak kullanılırken, diğer zamanlarda da Kerkenes Eko-Merkezi Projesi ve Şahmuratlı Köyü Derneği tarafından düzenlenmesi planlanan çeşitli kültürel aktiviteler için kullanılacaktır. 16 Temmuz günü Yozgat Valisi Sayın Gökhan Sezer tarafından organize edilen, yakın ve uzak yerlerden birçok ileri gelen kişi, akademisyen, destekçi ve misafirin katıldığı unutulmayacak bir organizasyon yapılmıştır. 2005 sezonu çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Atilla Koç'un katılımı ile son buldu, ziyaretlerinden onur duyduk (Şek. 6).

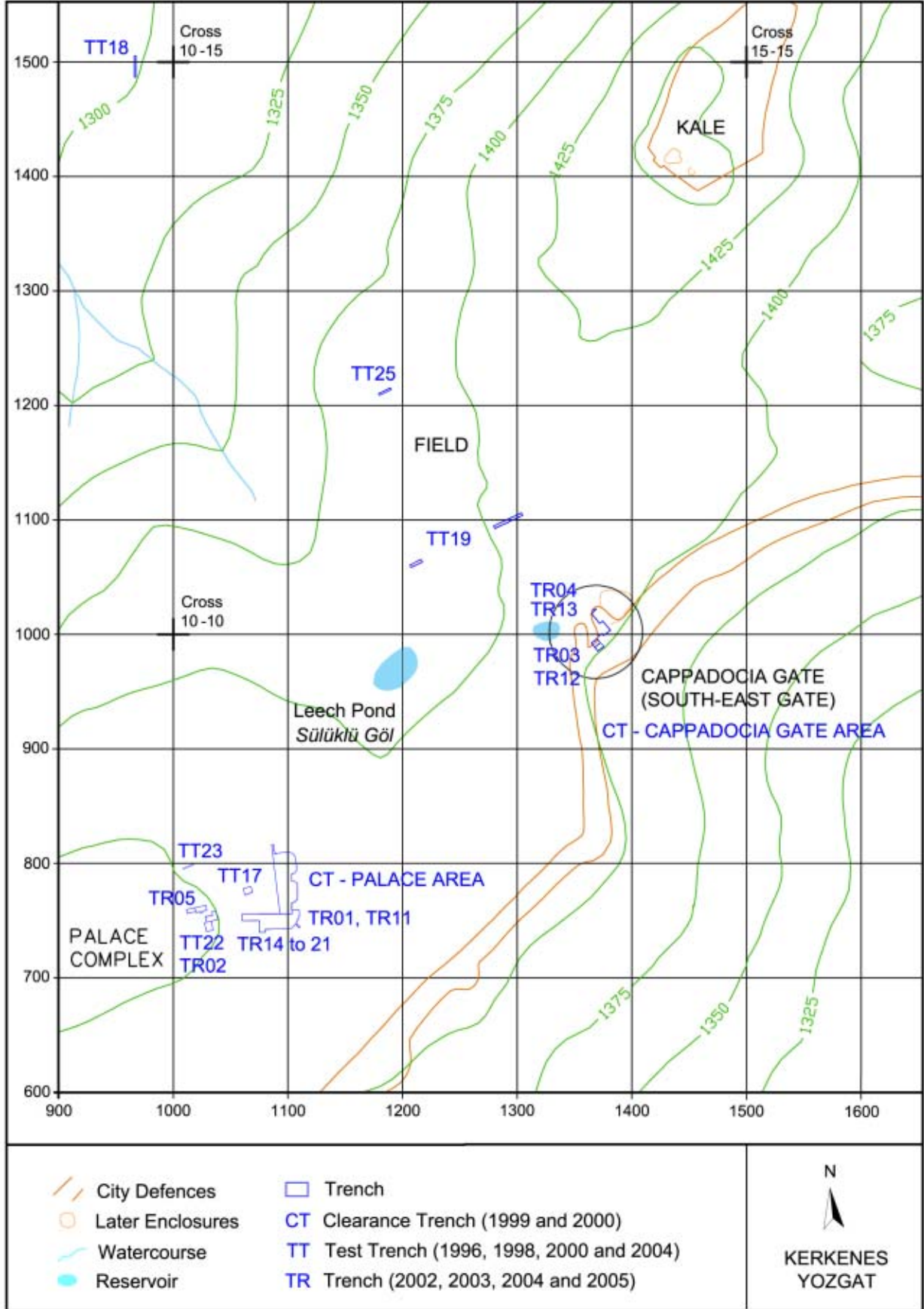
Şekil 5. Araştırma ve eğitim amaçlı Erdoğan Akdağ Merkezi'nin inşaatı. AAC blokları, çimento, kum ve çatı kaplaması sırasıyla AKG Gazbeton, YL Yozgat Çimento, Sorgun Belediyesi ve Onduline tarafından bağışlanmıştır. (05kenc0628)

Şekil 6. Natalie Summers, Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Atilla Koç'a Kerkenes'de bulunan Fildişi Plaka'nın bir kopyasını sunarken, Yozgat Valisi Sayın Gökhan Sözer ve Bakanlık Temsilcisi Sayın Mehmet Sevim tarafından izleniyor. (05dpnc1606)

Şekil 7. İşlem GIS tarafından ERDAS Imagine kullanarak GPS Ölçümlerinden hazırlanan Kerkenes Sayısal Arazi Modeli.

Şekil 8. Saray Yapı Grubu ve Kapadokya Kapısı 2005 yılı kazı, temizleme ve konservasyon çalışmalarını gösteren şekil.

GİRİŞ

Kerkenes’de arkeolojik araştırmalar (Şek. 7 ve 8) önceki yıllarda olduğu gibi jeofizik yüzey araştırmasına adanmış bahar dönemi ve kazı ile kazı evi deposunda bulunan bu ve geçmiş yıllara ait buluntular üzerinde çalışılan ana dönemden oluşan iki bölüme ayrılmıştır.

Kazı çalışmalarının odak noktası Anıtsal Giriş'in tamamının ortaya çıkarılmasını sağlayan “Saray Yapı Grubu” olmuştur (Şek. 9). İki büyük kule arasındaki alanın ön tarafında uzanan taş döşeme tamamen ortaya çıkarılmış ve iç geçit ön ve yan yüzleri kısmen açığa çıkacak şekilde kazılmıştır. Bu çalışma kazı programının başarılı bir şekilde tamamlanmasını ve 2006 sezonu için yayın çalışmaları ve buluntuların incelenmesi üzerine yoğunlaşılmasını sağlamıştır.

Kapadokya Kapısı’ndaki sınırlı çalışma, görsel açıdan çok etkileyici olan bu anıtı daha güvenli ve dikkat çekici hale getirirken, geçit yan duvarının altının zayıflamasına neden olan erozyona da engel olmuştur. Bu alan için üç yıllık bir konservasyon ve restorasyon projesi planlanmaktadır.

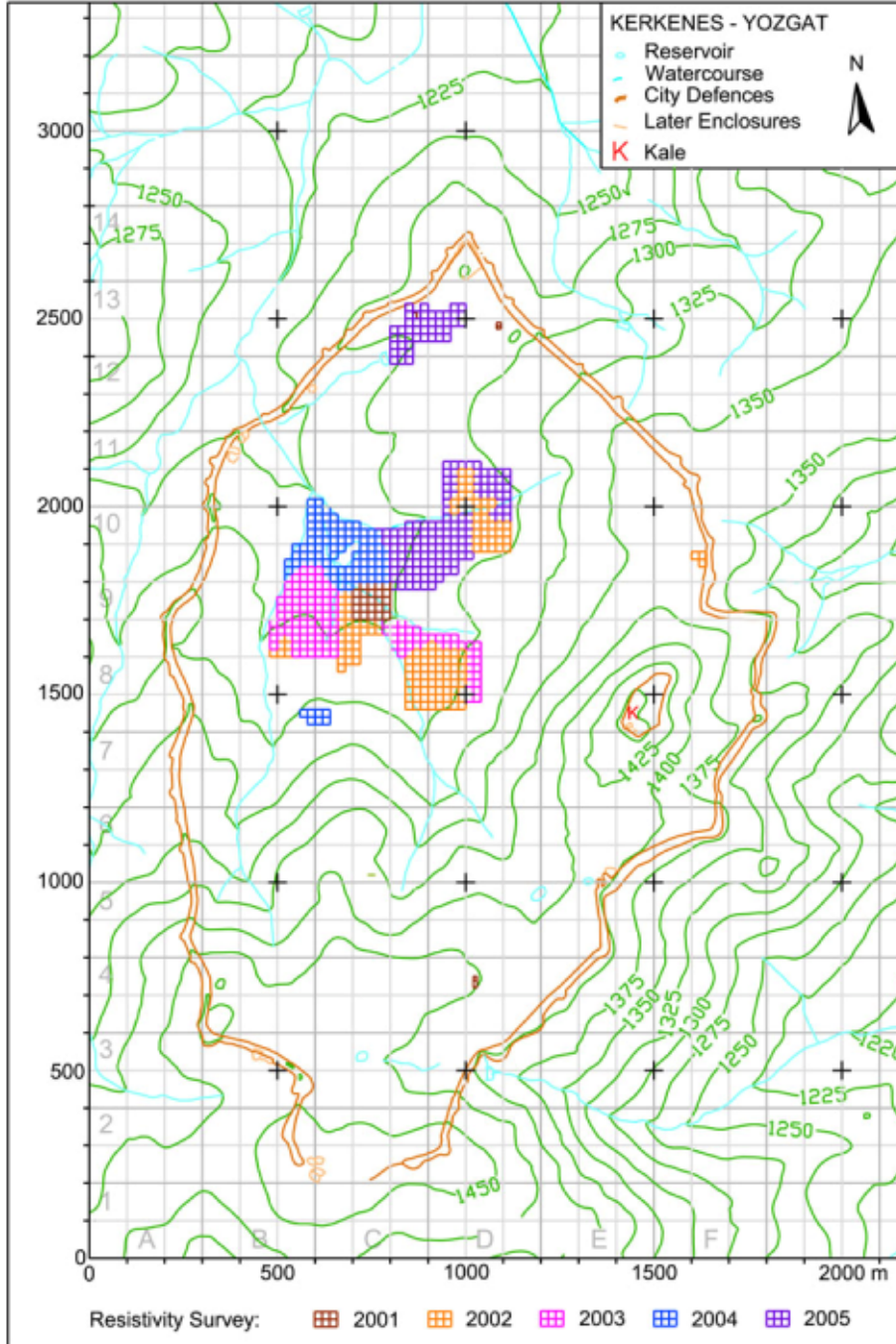

Şekil 9. Kulelerin arasındaki geçitten aşağı, doğuya doğru Anıtsal Giriş ve Saray Yapı Grubu kazısına bakış. Geçici ahşap paneller büyük kulelerin ön kısmında yer alan ve yapısal açıdan sağlam olmayan duvarları desteklemektedir. İşçiler, Kabul Salonu'nun uzaktaki yüzüne kadar uzanan taş döşeli alanın batı uzantısını temizliyorlar. (05dpnc0155)

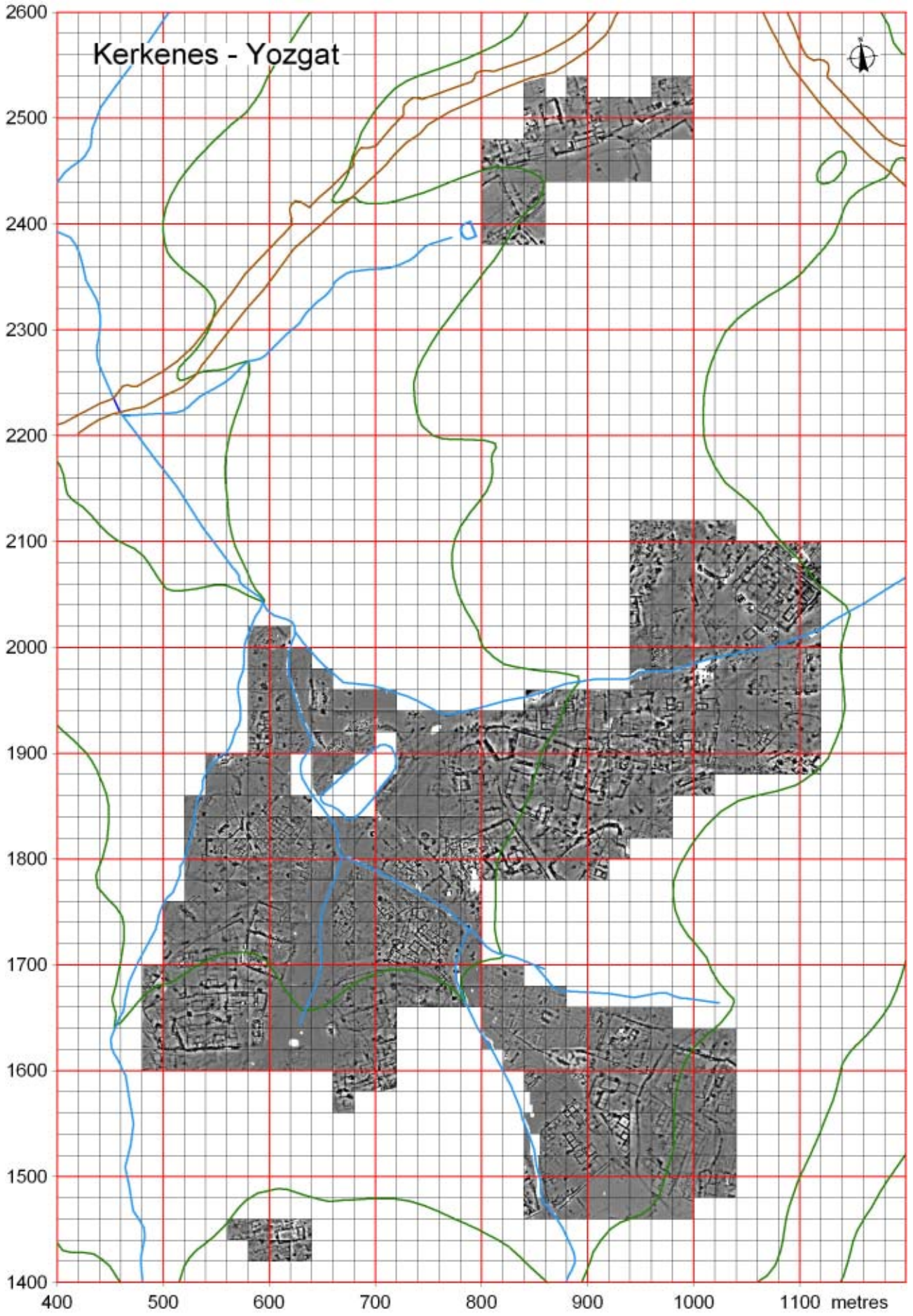
DİRENÇ YÖNTEMİYLE YÜZEY ARAŞTIRMASI

Yöntem

Bahar sezonu tümüyle Geoscan RM 15 makinesi ile yapılan elektrikli direnç ölçme jeofizik yüzey araştırmasına ayrıldı (Şek. 10). Elde edilen veriler Geoplot programında işlendi ve görüntüler Surfer programı ile geliştirildi (Şek. 11). RM15'in hafızası bir günde, örnek yoğunluğu her 0.50m'ye 0.50m koridor aralığında yapılan okumalardan oluşan 20x20m büyüklüğünde en fazla 9 plankare araştırılmasına olanak vermektedir. Sert hava koşulları, engebeli arazi ve bilgisayar problemleri günde ortalama 7 plankarenin taranmasına sebep olmuştur. Toplamda 175 plankare, 70,000m² ya da 7 ha'lık alan 24 işgünü süren araştırma sırasında taranmıştır.

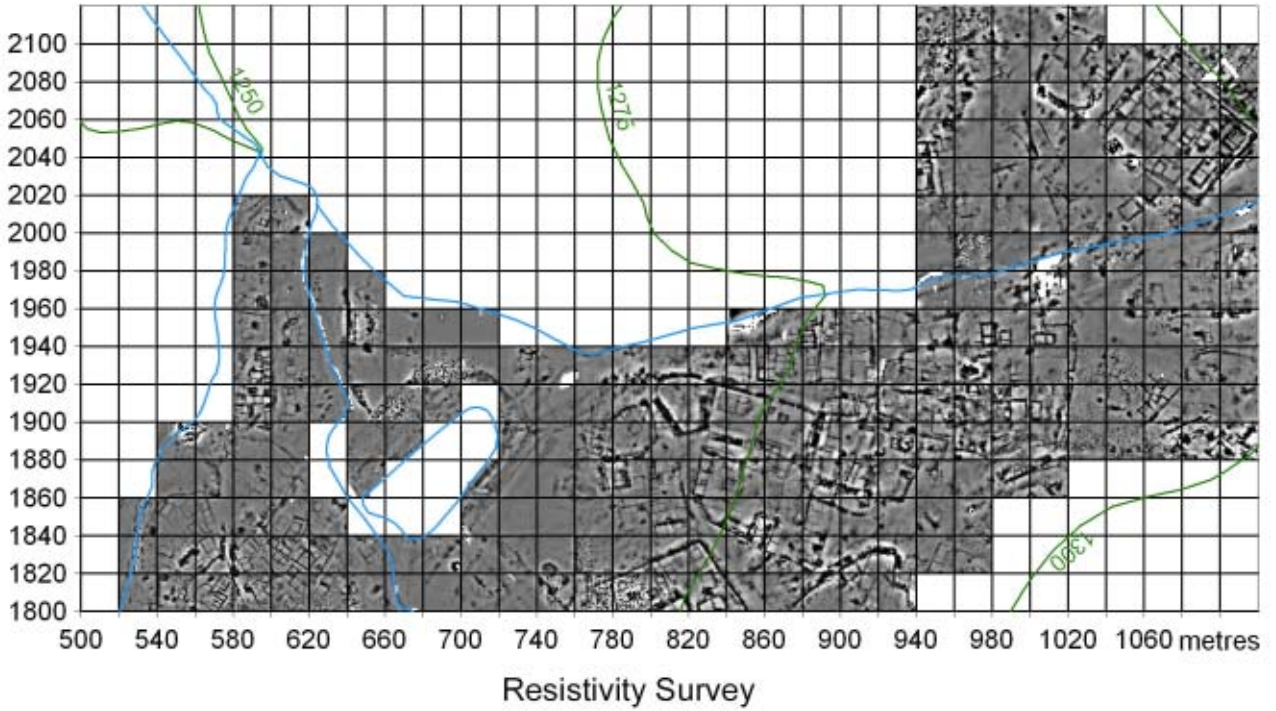
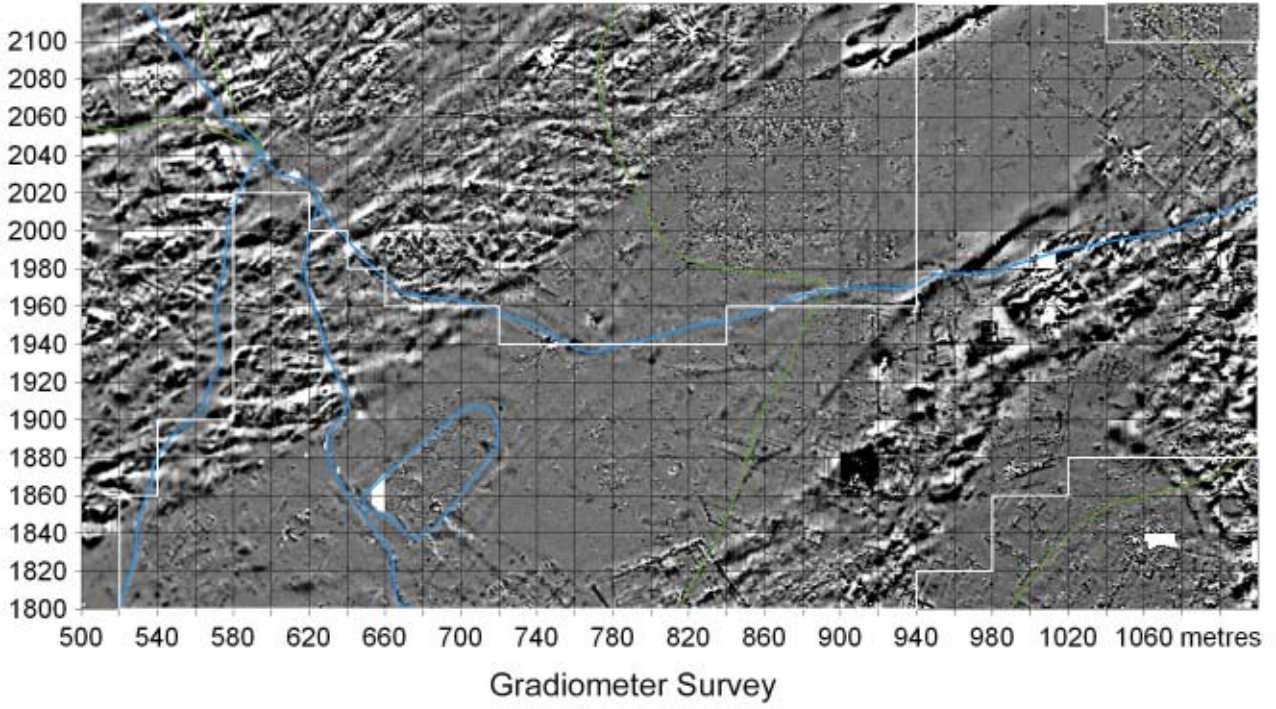

Şekil 10. Direnç yüzey araştırmasının ilerleyişini gösteren harita.

Şekil 11. 2001 ve 2005 seneleri arasında gerçekleştirilen direnç yöntemi ile yüzey araştırmasında taranan alan.

Kerkenes - Yozgat

Şekil 12. Şehrin orta kısmında yer alan Büyük Göl ile Büyük Rezervuar ve çevresini gösteren jeofizik harita örnekleri. Geoscan FM36 fluxgate gradyometre ile elde edilen sonuç (üst) Geoscan RM15 dirençölçer ile taranan alanlara (alt) göre daha az ayrıntılıdır. Ancak günde 9 plankare toplamında gerçekleştirilen direnç ölçümü yüzey araştırması günde 30 plankare toplamında gerçekleştirilen gradyometre yüzey araştırmasına göre daha yavaştır.

Amaçlar

Toprağın henüz nemli olduğu bahar ayları, direnç ölçüm çalışmaları için idealdir. 2005 yılı için üç temel amaç tanımlanmıştı (Şek. 10 ve 11): önceki yıllarda direnç ölçüm çalışmalarının yapıldığı iki ana alanın birleştirilmesi, özellikle balon fotoğrafları ve yerde görülen ancak magnetometre ölçümünün içinde yer alan yapılar hakkında ayrıntılı görüntü sağlayamadığı büyük dikdörtgen yapı topluluğunun araştırılması (Şek. 12, KD köşesi) ve 1996 ve 1998 yıllarında kentin kuzey kısmında üzerinde Deneme Açmaları 15, 20 ve 21'in açıldığı yapı adası ve çevresinin taranmasıydı.

Takip eden tanımlar ve yorumlar, tüm yüzey araştırması yöntemleri, yani balon fotoğrafları, direnç ve gradiometre ölçümleri ile yerinde doğrulama sonucu yapılmıştır. Uygun olan alanlarda 1996 ve 1998 senesinde kazılan deneme açmalarından elde edilen veriler de kullanılmıştır. Verilen koordinatlar, her zaman plankarelerin, yapıların ya da elemanların güneydoğu köşelerine aittir.

Kuzey sınıra ait bir özellik olmakla birlikte, her iki jeofizik yüzey araştırmasından elde edilen farklı sonuçlar farklı yüzeylere işaret etmektedir. Deneme açmaları, bu farklılığın farklı yüzeylere özellikle toprak tabanlı ve yanmış olan çatılı yapılar ile bulunan taş döşemeli kaldırımlara ait olduğunu doğrulamıştır. İki farklı veri grubunun karşılaştırılması yangının manyetizma üzerindeki etkisini ortaya koymuştur .

Şehrin Orta Bölümü

Şehrin Orta Bölümü (Şek. 13), Harry von der Osten'in 2001 yılında elde etmiş olduğu çarpıcı nitelikteki görüntülerden beri direnç ölçüm araştırmasının ana hedefidir. 2005 senesinde, Büyük Göl'ün doğusunda kalan ve 2002 yılında incelenen alan, ana su kaynağının batısına doğru akan mevsimlik derenin her iki yönüne doğru genişletilmiş ve bu alanın şehrin orta bölümü birleşmesini sağlamıştır.

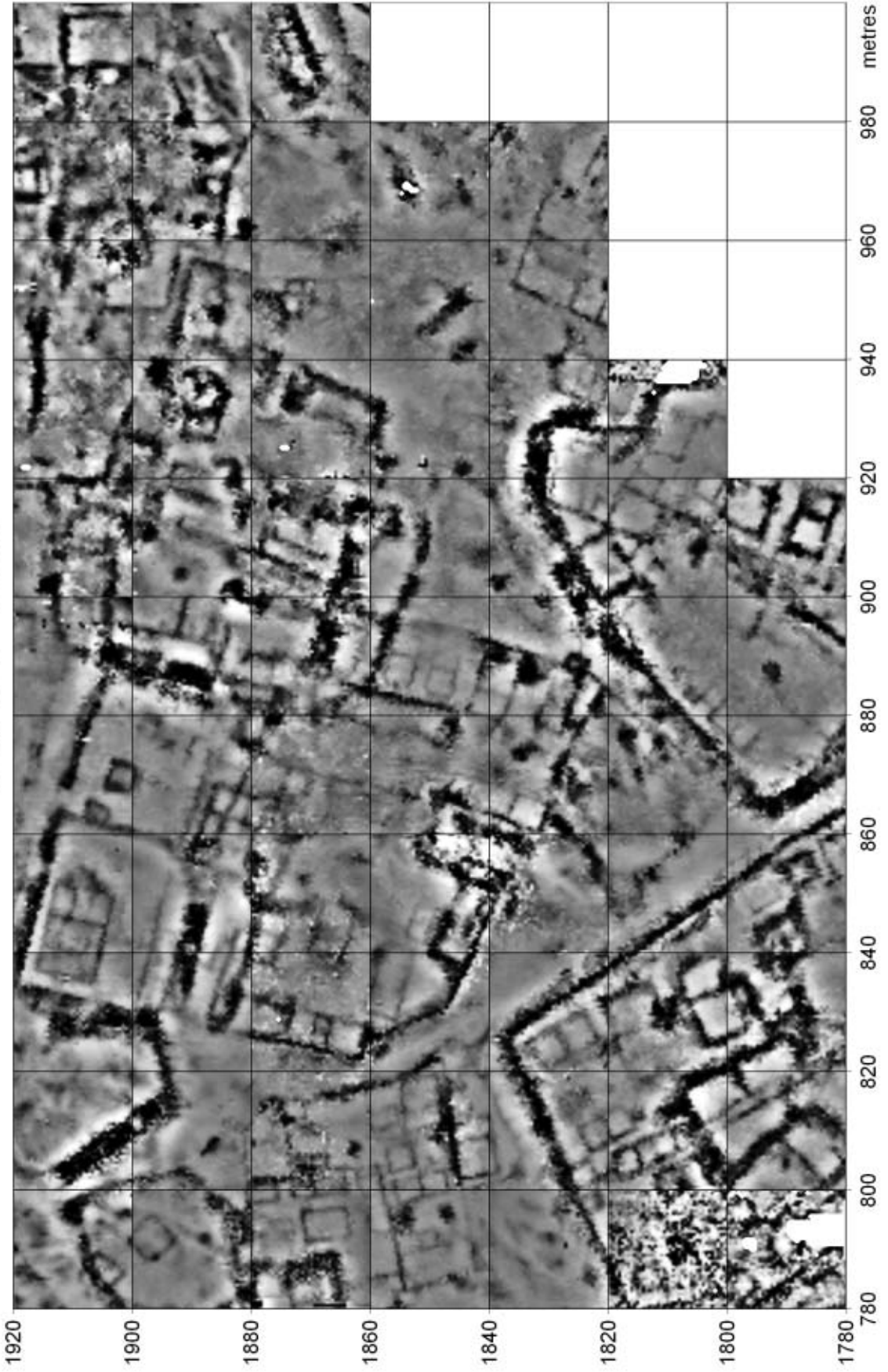

Şekil 13. Şehrin Orta Bölümü ve sağ orta kısımdaki Büyük Göl'ü gösteren resim. Tahta kazıklar 20 x 20m boyutundaki plankarelerin köşelerine yerleştirilmiştir. Bu tahta kazıklar çobanlar tarafından çay demlemek amacıyla yakılsa da çevrelerindeki kireç tozları uzun yıllar kalmakta ve bu beyaz noktalar daha önce gradyometre yüzey araştırmasında kullanılan plankarelerin tekrar yerleştirilmesinde kullanılmaktadır. (05shvf0230)

Kent Dokusu

Şehrin Orta Bölümü'den elde edilen görüntüler Demir Çağı kentinin yerleşim dokusunu açıkça göstermektedir. (Şek. 14, 15) Yapıların büyüklüğü ve şekillerine, yüzeyde izlenememesine rağmen, görüntülerden karar verilebilmekte ve CBS programları ile yapılacak analizler için dijital ortama aktarılmaktadır. Yapıların tipolojileri, ulaşım ve su kaynakları yönetimi çalışmaları Chicago'da bulunan CAMEL Laboratuvarı'nda ve ODTÜ'de yürütülmektedir.

Kerkenes - Yozgat

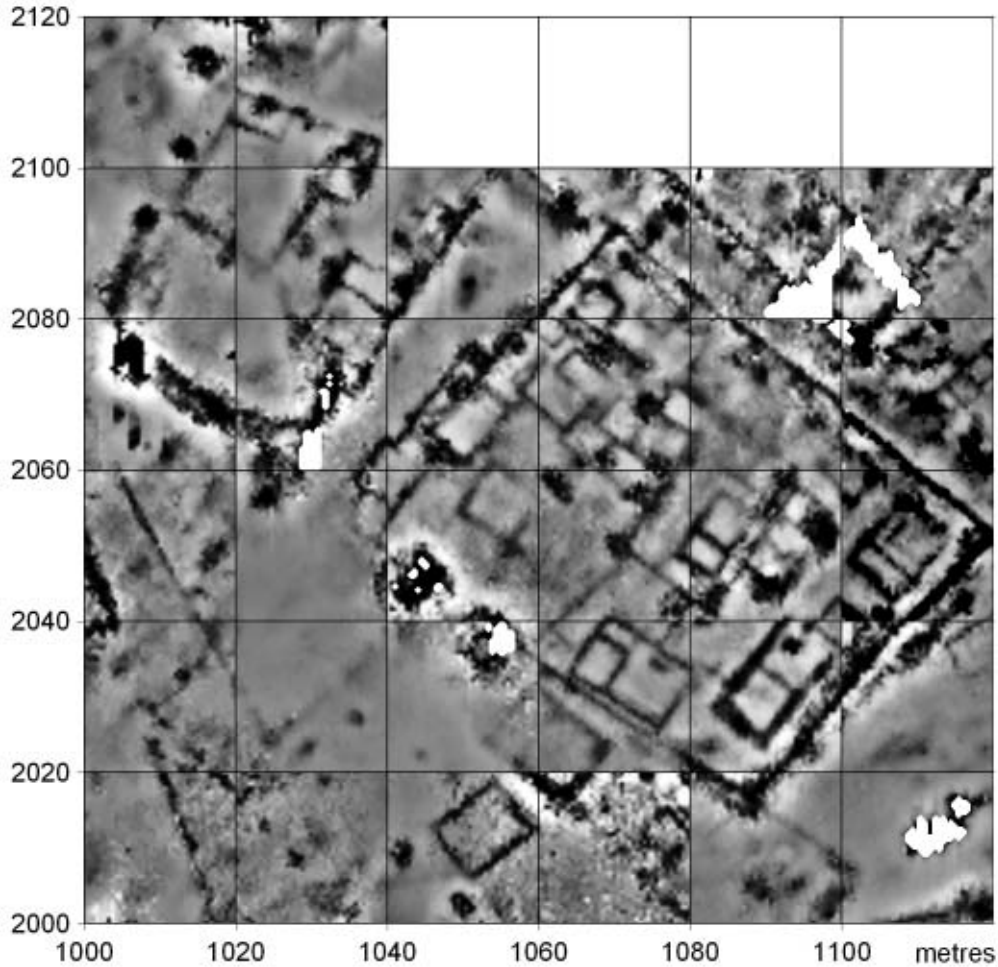
Şekil 14. Şehrin Orta Bölümü'nde gerçekleştirilen yüzey araştırması kentsel dokuyu ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. Yapılar, duvarlar ve alanlar bu verilerden sayısallaştırılabilir ve CBS içinde analiz edilebilir.

Büyük Kentsel Yapı Adası

Şehrin Orta Bölümü'nün doğu sınırında, güney köşesinin koordinatları E1088, N2015 olan büyük bir kentsel yapı adasını incelemek için Mayıs ayının başındaki nemli koşullardan faydalandı (Şek. 11, 12 ve 15). Sınırları yüzeyde izlenebilen bu kentsel yapı adasının kuzeydoğuda geniş bir cadde ve büyük bir ihtimalle diğer kenarlarda da başka sokaklarla sınırlandığı söylenebilir.

Başlangıçta, yapı adasının kuzeybatı sınırındaki duvarlı alanın ada ya da sokağın bir uzantısı olup olmadığı belirgin değildi. Amaç bu yapı adasının iki-odalı büyük bir yapı içerip içermediğinin ortaya çıkarılmasıydı. Genel olarak sonuçlar mükemmeldi (Şek. 15) ve Kerkenes'de taşlık alanlar üzerinde bulunan ve nemin yetersiz olduğu alanlar için direnç ölçme yöntemiyle yüzey araştırmasının başarılı olabileceğine işaret ediyordu.

Bütün yapı adası KB-GD yönünde 63m, KD-GB yönünde yaklaşık 50m büyüklüğünde olup, 3150m² büyüklüğünde bir alanı kapsamaktadır. Doğal arazinin teraslanarak biçimlendirilip biçimlendirilmediği belirsizdir. Bloğa KB, KD ve GD yönlerinden belirgin bir giriş yoktur. Bunun sonucunda giriş için tek olası konum iki yuvarlak taş yığınının bulunduğu GB sınır duvarının KB ucudur. Bu taş yığını ya da elemanlar, yakın çevredeki daha küçük benzerleri ile birlikte Demir Çağı kentinin yok oluşu sonrasında tarihlenmektedir. Bu taş yığınlarının bir kısmı muhtemelen tümülüsleri işaretlemek amacıyla yerleştirilmiştir ve aslında yüksek güney sırtta yer alan ve büyük bir çoğunluğu tahrip edilmiş olan tümülüslerle benzerlik göstermektedir. Diğer taş yığınları, çobanların ihtiyaçlarını karşılayan yapılar ile ilgili olmalıdır. Yapı adası içerisinde herhangi bir yapı, tek başına özel bir önem taşıyor gibi durmamaktadır. Daha doğrusu, yapı adası tek giriş içeren çok sayıda farklı alt birime bölünmüş gibi görünmektedir.

Şekil 15. Şehrin Orta Bölümü'nün doğu sınırında bulunan kent yapı adasının direnç ölçüm görüntüsü

Kuzey Uç

Kuzey uçtaki çalışmada üç temel amacın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Şek. 16): Bunlardan ilki, 1996 yılında TT15 ve 1998 yılında TT20 ve TT21 deneme açmaları ile incelenen büyük iki odalı yapının direnç ölçüm görüntüsünün sağlanmasıdır. Bu çalışma, bahsi geçen alanda gelecekte gerçekleştirilmesi planlanan kazı çalışmalarından önce kalıntılara ait mümkün olduğunca fazla bilgi edinilmesi için yapılmıştır. Bunlara ek olarak, daha önce kazı sonucu tespit edilen ancak gradyometre sonuçlarında görülmeyen iki sıra ahşap dikmeye ait işlenmemiş granit kaidelerin direnç ölçümü ile tespit edilebilme olasılığı vardı (Şek. 17 üst). Maalesef ne bu çalışma ne de şehrin başka bölgelerinde buna benzer yapılar üzerinde geçmiş senelerde yapılan jeofizik araştırmaları yeterli bilgi sağlayamamıştır. Bu sebeple dikme dizilerinin rekonstrüksiyonu tahmine dayalıdır.

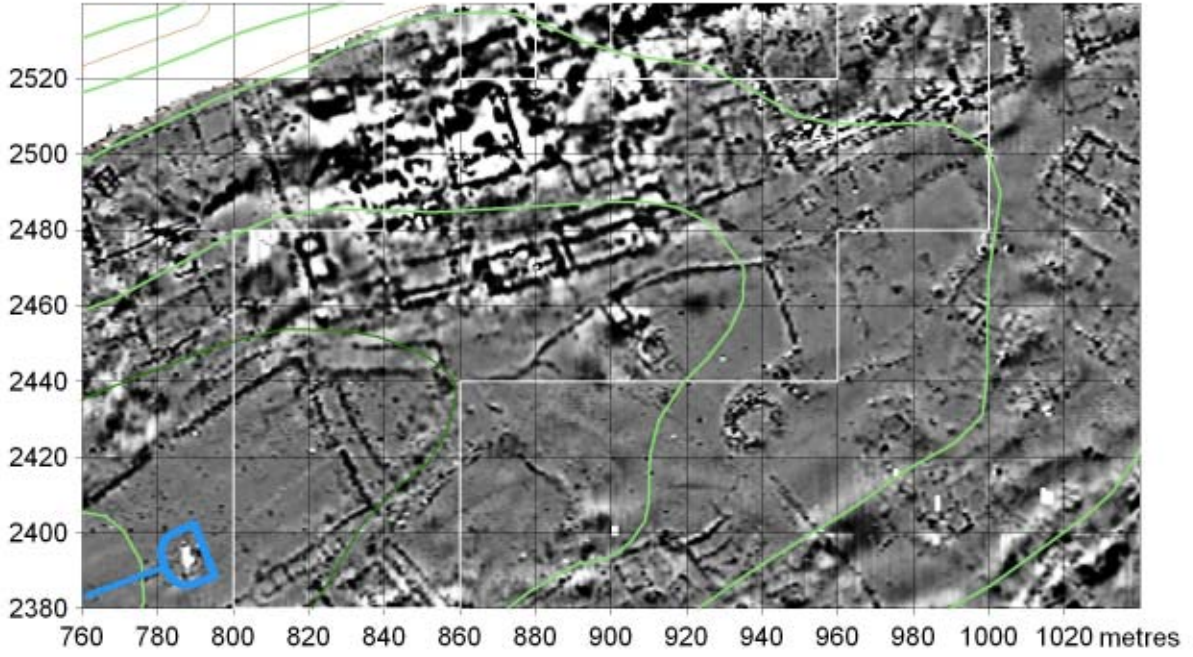
Şekil 16. Şehir savunma duvarlarının kuzeybatı uzantılarının iç kısmında yürütülen yüzey araştırması. 1996 yılında kazılan Açma TT15, resimde görülen çalılardan aşağıya doğru uzanan büyük iki-odalı bir yapı ortaya çıkarmıştır. (05slyf0216)

İkinci amaç gradyometre ve balon fotoğraflarındaki görüntülerden yola çıkarak sokaklarla ayrılan kentsel yapı adalarında benzer büyük iki-odalı bir yapıların varlığını araştırmaktır. Seçilen alanın tamamen incelenmesi bir kaç yıl daha alacaktır, çünkü kuzey uç kısım şehrin merkezindeki alçak kesimlere göre daha çabuk kurumakta ve bu yüzden yüzey araştırması süresi kısalmaktadır.

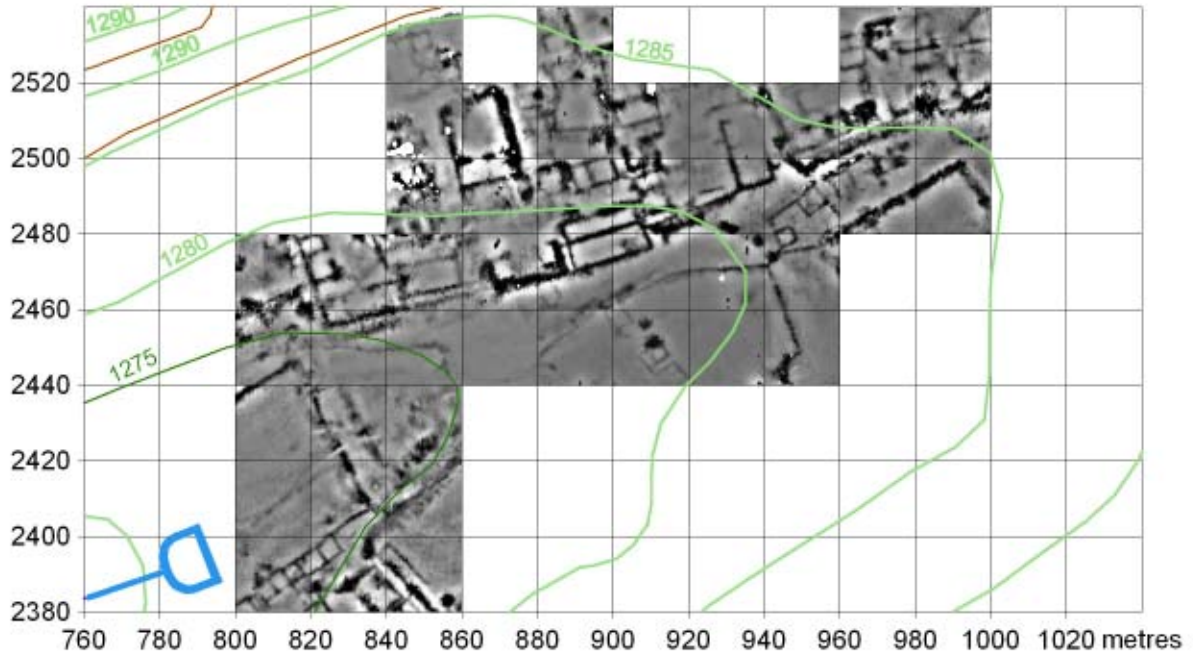
Üçüncü amaç ise daha önceki çalışmalarda sulak ve bataklık görümlü alanlarda tespit edilen görece belirsiz yapıların varlığından yola çıkarak gelişmiş bir su yönetimi sisteminin varlığının incelenmesidir.

Kerkenes - Yozgat

Gradiometer Survey

Resistivity Survey

Şekil 17. Demir Çağı kentinin kuzey ucunda gerçekleştirilen jeofiziksel yüzey araştırması. Daha önceki dönemlerde gradyometre ile toplanan veri (üst) direnç ölçme yüzey araştırması verilerine göre daha az ayrıntılıdır (alt).

İki Odalı Yapı

24m genişliğindeki iki-odalı yapının (Şek. 16 ve 17) çatı örtüsü için, 8m aralıkla yerleştirilmiş dikme dizilerine oturan kiriş ya da makaslara ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Dikdörtgen biçimli yapının büyük odası, benzer örneklerin aksine, kare şeklindedir. Bu oran ve biçimlerin kısmen arazinin eğimi ve yüzeyleyen anakayaların sınırlamasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca, ön oda ile büyük odayı ayıran duvarda iki kanatlı ahşap bir kapıya uygun genişlikte bir açıklık yer almaktadır. Diğer yandan ne direnç haritasında ne de manyetik haritada yapı ön duvarında herhangi bir açıklık izine rastlanmamıştır.

Şekil 18. Şehrin kuzey ucundaki büyük alanda gerçekleştirilen direnç ölçme çalışmaları. Açma TT15'in izleri, temsilci Mehmet Sevim'in üzerinde bulunduğu çapraz bir hat olarak görülmektedir. Arka planda ise şehir batı duvarlarının bir kısmı izlenmektedir (05cnvf0217).

Su Yönetimi ve İletilmesi/Dağıtımı

2005 direnç ölçümü yüzey araştırması mevcut bilgi birikimimize küçük ekler sağlayıp ilgili yapı ve/veya elemanların varlığını doğrularken, su yönetimi ve dağıtımına ilişkin fazla bilgi vermemiştir. Yeni veriler ışığında sözü edilen yapı adasının tam önünde bir su toplama alanının var olmadığını ortaya çıkarırken, su drenajının ve batı-güneybatı yönündeki havuzlara ve geniş rezerv alanlarına yönlendirilmesinin taş kanallar aracılığıyla yapıldığına dair bir ipucu sağlamıştır. E820, N2440 konumundaki havuzun, paralel kenarları ve yuvarlatılmış sınırları olduğu düşünülmektedir; doğu-batı doğrultusunda, 35m uzunluğunda ve 8m genişliğindedir. Yerinde duvarları izlenememektedir. Ancak deneme kazısı, bu yapıya doğru uzanan kıvrımlı bir yapı parçasının taştan yapılmış olduğunu ve doğu sınırında güney-güneydoğu yönüne keskin bir dönüş yaptığını göstermiştir. Bu tanımlı alanın merkezinden KB-GD yönüne uzanan mimari elemanlar, Demir Çağı yapılarıdır.

SARAY YAPI GRUBU KAZILARI

Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi

İki büyük kulesi ve Kabul Salonuna yönelen geçidiyle büyük ve görsel açıdan etkileyici olan bu kamusal anıt, 7km uzunluğundaki şehir surları üzerinde yer alan 7 kapıdan ayrılabilmesi için Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi olarak adlandırılmıştır. (Şekil 19 ve 20). Yapının anıtsal niteliği ortadadır. Giriş olarak kullanılmıştır, yani bir çeşit kapıdır ve etrafındaki alan ile bu alana giriş-çıkışları kontrol etmek için yapılmıştır.

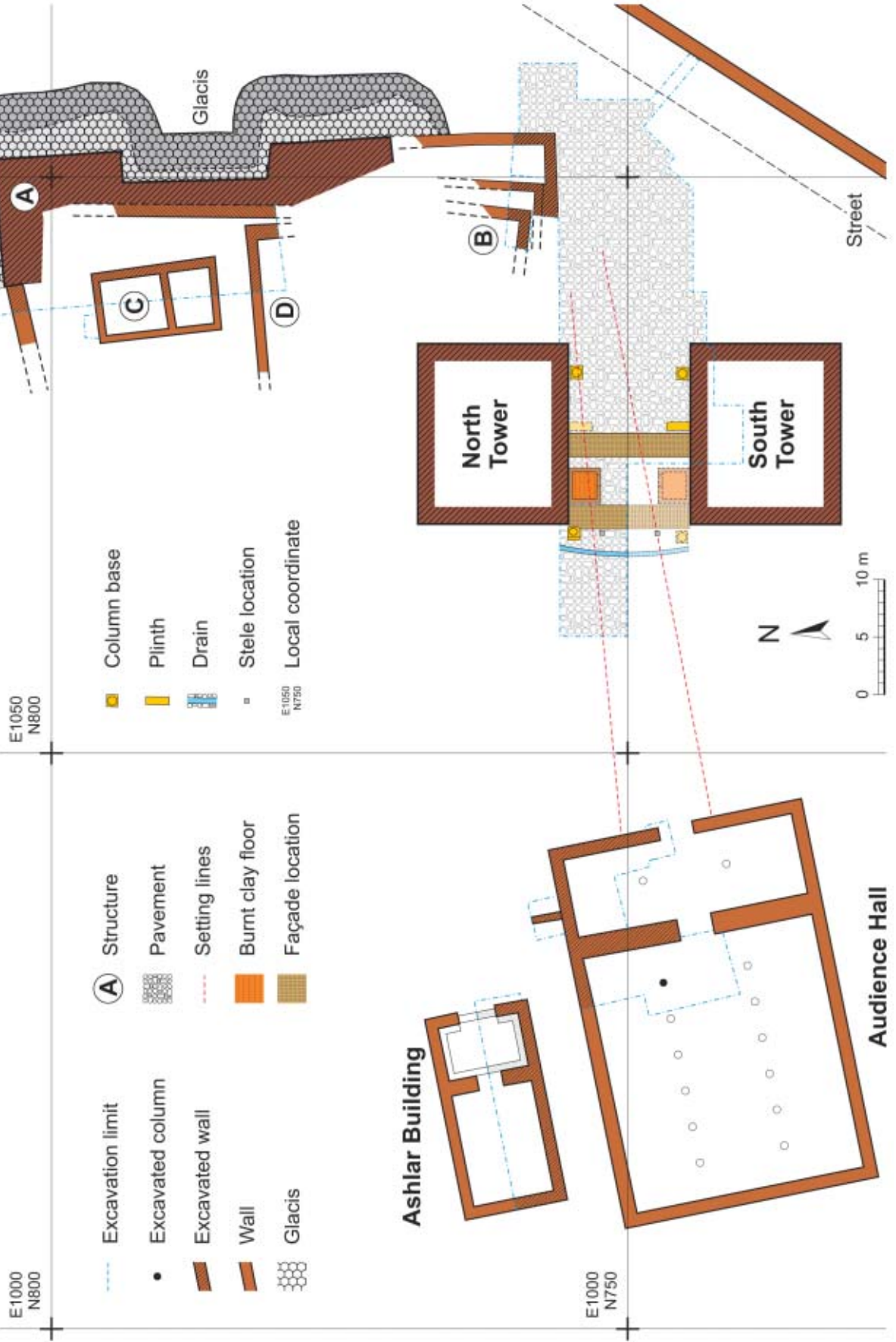
Raporun bu kısmı geçmiş yıllar boyunca devam eden yüzey araştırması, temizlik ve kazı çalışmalarının bir özetidir (Şek. 19). Detaylı mimari plan ve görünüşler ile ilgili çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. Mimari detaylar, kazı evi deposunda bulunan parçalanmış blokların incelenmesi sonucunda ortaya çıkacaktır. Buna rağmen, genel düzenleme ve plan şeması açıktır (Şek. 20). İki büyük kule ile gözetlenen doğu-batı yönündeki giriş geçidinin plan ve cephe simetrisi çarpıcıdır. Taş kaplamanın girişe ve girişin arkasına doğru geniş bir alana yayılması, bu mekanın resmi ve resmi olmayan birçok kamusal kullanıma hizmet ettiğini göstermektedir.

Anıtsal Girişin boyutları, etkileyiciliğini artırır ve gözdağı verici özelliğini vurgularken, aynı zamanda Kerkenes'in bu yüksek güney sırtında, yılın büyük bir kısmında korunağa duyulan ihtiyacın bir göstergesidir. Büyük ve etkileyici tasarımına rağmen yapılışındaki asıl amacın düşman hareketlerini engellemek olmadığı düşünülmektedir. Aslında tamamen savunmasızdır ve kolay yanabilen malzemelerden yapıldığı için neredeyse yangına davetiye çıkarmış olmalıdır.

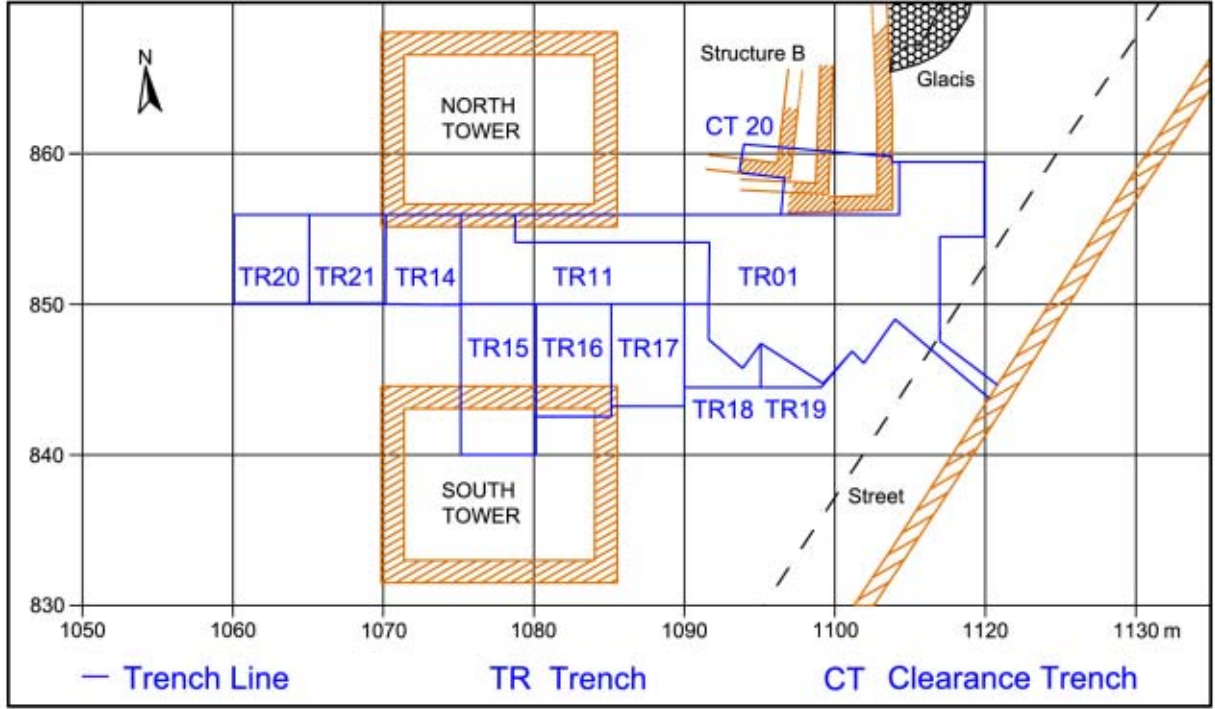

Şekil 19. Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişinde yürütülen kazı çalışmaları, iki büyük kule arasında, Kabul Salonu'ndan geçide kadar uzanan taş kaplı alanı ortaya çıkarmıştır. Kerkenes'de ulaştırma sistemleri üzerine çalışan Scott Branting, taş döşeli yoldan Kabul Salonu'na yürürke görülmektedir. (05dpnc1006)

KERKENES - Monumental Entrance to the Palace Complex

Şekil 20. Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi ve çevresindeki yapı ve açık alanların planı..

Şekil 21. 2001-2005 yıllarında Saray Girişinde kazılan açmaları gösteren plan.

Saray Yapı Grubu 2005 Yılı Kazısı Amaçları

2005 yılı kazılarının amacı, geçit girişini, kulelerin önünden orta bölüme kadar (Şek. 21, TR15-TR 19 açmaları), girişin iç kısımlarını ön (doğu) yüzden arka (batı) yüze ve zaman elverdiği ölçüde de Kabul Salonu'nun ötesine kadar ortaya çıkarmaktı (Şek. 21, TR14, TR20 ve TR21 açmaları). Bu kazı mevsiminde üç temel amaç vardı: Daha önce bulunan heykel ve yazıtın eksik parçalarını ana bölüm önündeki dolgudan çıkartmak, mimari yapılar hakkında daha detaylı bilgi edinmek ve bu alanı görsel açıdan geliştirerek, aynı zamanda ziyaretçiler için tehlikesiz hali getirmek. 2005 yılında bu üç temel amaç da gerçekleştirilebilmiş ve Anıtsal Giriş için hazırlanan kazı programı başarıyla tamamlanmıştır.

Araştırmanın İlerleyişi ve Çalışma Yöntemleri

Girişteki dolgunun büyük bir kısmı gevşek taş moloz ve topraktan oluşmuştur. Taş kaplamanın hemen üzerinde kül ve kömürleşmiş sazdan dam örtüsü parçalarına rastlanmıştır (Şek. 22). Çoğu zaman taş kaplamaya kadar ulaşan ve hatta bazen bunu delerek geçen çok sayıda yağma çukuru, heykel ve yazıt parçalarının düzensiz bir şekilde dağılmasına sebep olmuştur. Dolgunun tamamı dikkatli bir biçimde elle ayıklanmış ve kaldırılmıştır. Dolgunun önemli bir kısmını oluşturan granit döküntü de dikkatle incelenmiş ve atılmıştır. Yanmış ve camlaşmış kırık ve dağınık kumtaşı bloklar alanda istiflenmiştir. Geri kalan bütün kumtaşları ise Kazı Laboratuvarı'na taşınmış, yıkanmış ve ayıklanmıştır. Kumtaşlarını ayıklamak için zaman zaman elek kullanılsa da, kırılğan yapıları sebebiyle bu işlem başarılı olmamış ve malzemenin delikli plastik örtü üzerinde ayıklanması tercih edilmiştir. Başlık ya da başlık benzeri kabartma taşıyan kırılmış ve parçalanmış büyük mimari parçalar (Şek. 23) yerinde belgelenmiş ve daha sonra temizlik ve birleştirme çalışmaları için laboratuvara gönderilmiştir. Bu işlemler kazıyı oldukça yavaşlatmış ve zorlaştırmıştır. Kule duvarlarından düşen büyük parçalar, yangın sırasında mimari parçaların camlaşması ve daha sonra açılan soygun çukurları bu parçaların tanınmasını, topraktan çıkarılmasını ve onarımını zorlaştırmıştır.

Şekil 22. Gevşek dolgu ve toprak, kazı ilerledikçe çok dikkatli bir şekilde incelenmiş ve önemli parçalar seçilmiştir. (05dpca0224)

Şekil 23. Güney Kulesi'nden kopan mimari bloklar kaldırılmadan önce yerinde belgelenmiş ve Kazı Laboratuvarına gönderilmiştir. (05dphp1122)

Önemli olan hiçbir noktanın kaçırılmadığı büyük bir güvenle söylenebilse de çıkan yangın, geçidin taş elemanlarını parçaladığından yerinde ele geçen buluntuların azlığını belirtmek üzücüdür. Taş sıraları arasındaki yatay kirişin tamamen yanması sonucu ortaya çıkan boşluklar, kule duvarlarının yapısal açıdan dengesini yitirmesine neden olmuştur. Yangın sonucu parçalanmış büyük taşlar da güvenlik nedenlerinden dolayı kaldırılmıştır. Çok yakında gerçekleştirilmesi planlanan koruma ve onarım çalışmaları bünyesinde güvenli bir alan oluşturmak için duvar yüzeyinden geri kalan kısımlar geçici bir önlem olarak ahşapla desteklenmiştir.

Şekil 24. Taşların arasındaki yatay kirişin yanması ile oluşan boşluk Güney Kulesi'ne ait duvarın yapısal açıdan dengesini yitirmesine neden olmuştur. Cephe kaplamasını oluşturan taş bloklar ve yanmış moloz, doğal olarak beyaz karbonatlarla kaplı halde bulunmuştur. Yangının şiddeti ile parçalanmış çok büyük bir blok güvenlik sebebi ile kaldırılmıştır. (05dphp1104)

Belgeleme Çalışmaları

Kazı çalışmaları daha önceki dönemlerde olduğu gibi plan, kesit çizimleri ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Anıtsal Girişin merkezine doğru ilerleyen doğu-batı kesidindeki çalışmalar tamamlanmış ve rektifiye edilmiş dijital fotoğraflarla 1:20 ölçeğinde mozaiklenmiştir. Aynı zamanda elde edilen bu belgeler basılmış ve arazide kontrol edilmiştir. Geçidin yan duvar yüzleri aynı yöntemle belgelenmiş olup, yok olması daha az muhtemel diğer kesitler geleneksel yollarla çizilip belgelenmiştir. Daha önceki senelerde olduğu gibi, bu sene de rektifiye edilmiş dijital fotoğraflar taş kaplı alan ve diğer ilgili yapıları belgelemek için kullanılmıştır. Bu fotoğrafların, daha ayrıntılı plan ve kesitlerin üretilmesi için sayısallaştırılması devam etmektedir. Bu dikkatli belgeleme çalışmaları, yapıların ve çevrelerindeki yapı ve alanların gelecekte yapılması planlanan bilgisayar modelleme çalışmalarına yardımcı olacaktır.

Anıtsal Girişin Mimari Özellikleri

Simetrik olarak düzenlenen mimari biçim, iki kulenin arasına yerleştirilmiş anıtsal bir girişten ibarettir (Şek. 25 ve 26). Çok yoğun bir biçimde yağmalandıkları için kulelerin iç düzenlemeleri ya da tabanları belirgin değildir ve iki kulenin de ana dolguları büyük ölçüde soyulmuştur. Kule duvarlarının ön kısmının yanındaki büyük bir kaide, geçidin her iki tarafındaki eğimli taş kaplı yüzeylerin biraz üzerinde yer almaktadır.

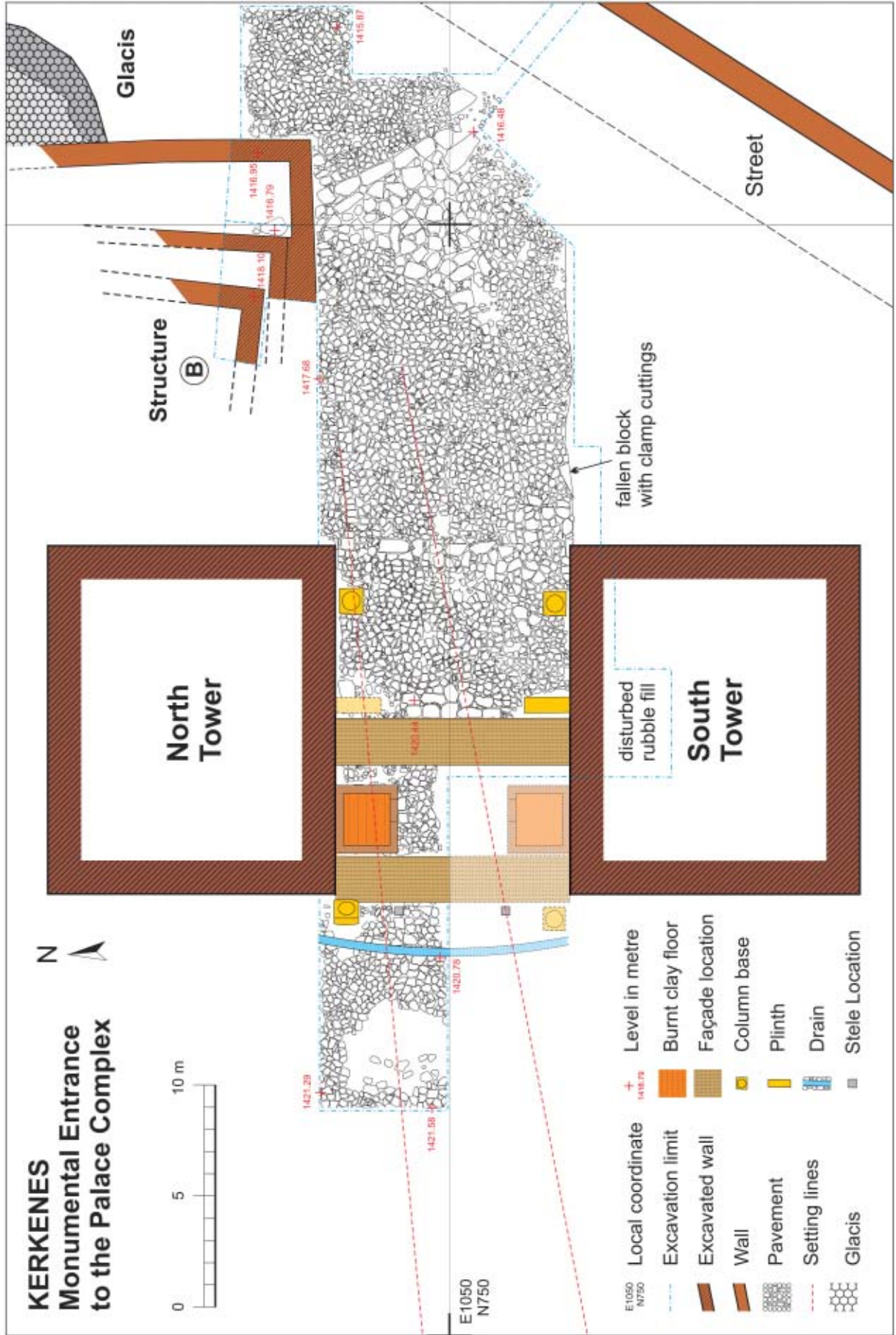

Şekil 25. Güney Kulesi'nin kaideyi kaplayan yıkıntıları kaldırılmadan önceki halini gösteren resim Sağ arka planda şehir duvarlarının bir bölümü görülmektedir. (05dpca0214)

Şekil 26. Kuzey Kulesi'nde üst sıraları oluşturan büyük ve parçalanmış granit bloklar yerinden oynatarak dökülmüştür. Görülen dikme kaidesi 2003 yılında ortaya çıkarılmıştır. (05dpnc0964)

Şekil 27. Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi planı

Kuleler, geçidin orta kısmında yer alan bir giriş cephesine doğru uzanan 10.50m genişliğindeki taş kaplı alan ile birbirlerinden ayrılmaktadır (Şek. 27 ve 28). Giriş yolu, geçit içindeki ön duvarda yer alan iki kanatlı kapıdan geçerek içeri girmekte ve giriş arka duvarını oluşturan benzer bir kapıdan Saray Yapı Grubu'na ulaşmaktadır. Giriş mekanı, diğer tarafta da simetriğinin var olduğu düşünülen bir odacık ile daraltılmıştır. Arka duvarın diğer yanında giriş, kaçak kazı sonucu tahrip edilmeden önce, üçüncü bir kaidenin bulunduğu taş kaplı diğer bir alana açılıyor olmalıydı. Döşemede bulunan ve cepheye paralel olan küçük bir su kanalı, suyun kapılardan geçide doğru akmasını engelliyordu. Ön duvarın bir yanında yer alan kaide ile arka duvardaki kapıda yer alan ve bir tanrıyı betimleyen stelin birer benzeri simetrik olarak karşı tarafta da yer alıyor olmalıydı (Şek. 27).

Şekil 28. Anıtsal Giriş'in doğu tarafına bakarken ön duvara ait temel çukuru görülebilir. Geçidi ayıran beş adet büyük kaplama taşı sırasının iki yanında da tahrip edilmiş yuvalar bulunmaktadır. Sağ altta, ayakta kalan konglomera kaide görülmektedir. Kulelerin ön köşeleri birbirlerinden 10.50m uzaklıktadır ve dikme kaidelerinden geriye doğru uzanmaktadır. (05dpnc0957)

Şekil 29. Anıtsal Giriş'in güney tarafındaki kazı çalışmalarını, Güney Kulesi'ne ait yıkıntı, konglomera kaide ve ön cepheye ait temel çukurunu gösteren resim. (05dpca0152)

Şekil 30 İki kulenin tabanları arasındaki taş döşemenin genişliği 10.50m ve iki dikme kaidesinin merkezleri arasındaki uzaklık 9.20m'dir. Büyük kesme taş blokların arasındaki kirişler tamamen yanmış ve duvarın parçalanması ve yıkılmasına sebep olmuştur. (05dpnc0862)

Anıtsal Giriş Yaklaşım

Geniş geçidin ön yarısı yak. %20 eğimli ve parlatılmış granit ile kaplıdır (Şek. 30). Kulelerin ön tarafındaki kaplamayı şekillendiren referans çizgileri girişe paralel olmayıp, yönelim Kabul Salonu'nuna doğrudur (Şek. 20 ve 27). Bu durum, taş kaplama ile Kabul Salonu'nun Anıtsal Giriş'ten önce yapıldığının bir göstergesidir. Her iki kulenin içe bakan ön köşesinde yerel alan temel taşları kaplama seviyesinin biraz üzerinde konumlanmış ve aynı zamanda üst duvar yapısı hattının biraz dışına çıkmıştır. Ancak bu çıkma yalnızca köşe taşlarına özgüdür ve eğimli geçit boyunca yükselen kule duvarlarında izlenmez (Şek. 31). Her iki kenardaki kumtaşı dikme kaideleri kule ön yüzlerinden yak. 2.05m geride olup, üst kısımlarında yak. 0.85m çapında sığ dairesel oyuklar vardır. Bunlar büyük olasılıkla tek başına ayakta duran kumtaşı başlıklı ahşap dikmeleri destekliyordu (aşağıda farklı bir yorum daha yer almaktadır). Bu kaideler ile girişin ön kısmının güneybatı köşesinde bulunan konglomera kaide yerleştirildikten sonra yerinde şekillendirilmiştir. Boyutları 2.10x0.70m olan dikme kaidesinin bir eşi muhtemelen kapının diğer tarafında da bulunmaktaydı. Sözü edilen kaplama sınırlarında yer alan büyük taşlardan oluşan sıraların işaret ettiği gibi, kulelerin ön yüzünden geçit içinde yer alan ön duvara doğru uzanan taş kaplama, dikme kaideleri ile konglomera kaidelere dek yeniden döşenmiş olmalıdır.

Anıtsal Giriş'in ön kısmının üst örtüsüz olduğunu düşündüren birkaç sebep vardır: Giriş açıklığı ve geçidinin genişliği ile bunu destekleyebilecek yalnızca bir çift dikmenin varlığı, bir üst örtüyü olanaksız kılmasa da çözümünü zorlaştırmaktadır. Ayrıca taş kaplamanın eğiminin dik oluşu, üst örtünün yapımını zahmetli hale getirebilir. Diğer yandan herhangi bir üst örtü, eğimin üst noktasındaki geniş yuvaya oturacak ahşap bir ön duvarın görünümünü bozabilir. Yağma çukurlarının arasında kalan yanmış dolgunun dağılımı, bu molozun yanarak çökmüş bir üst örtüden çok yanmış bir duvar/cephe ve/veya çift kanatlı kapıya ait olduğunu düşündürmektedir. Bir üst örtüye ait olması muhtemel saz izli kerpiç parçaları ve yanmış dallar büyük bir olasılıkla geçidin her iki yanında yer alan kulelerden dökülmüştür.

Şekil 31. Güney Kulesi'nin kuzeydoğu köşesinde Geoffrey Summers duvarın temelini köşesindeki çıkmaya işaret ediyor. Kumtaşı dikme kaidesinde 0.85m çapında sığ dairesel bir oyuk bulunmaktadır. (05dpnc0869)

Kabartmalı Anıtların Yeri

Bu raporun ilerleyen bölümlerinde anlatılacak olan heykel parçaları ve yazıt, girişin ön kısmındaki yıkıntıda bulunmuştur. Bunlardan bazıları insan biçimli bir heykel ve ufak ölçekte yazıtlı bir kabartma yontudur. Muhtemelen bunlardan biriyle ya da her ikisiyle ilişkili olan ve hem yangından hem de daha sonraki yağmadan kurtulan parçaların birleştirilmesi devam etmektedir. Ahşap bir çekirdeğin etrafına sarılan altın varaktan bir boynuz, değerli ahşap parçalarının varlığına işaret etmektedir.

Bölmenin önündeki taş kaide ile var olduğu tahmin edilen simetrik eşinin üzerinde neyin durduğuna dair bir iz bulunmadığı söylenebilir. Boyut ve oranlar, bulunan ufak parçaların taş kaideler üzerinde duramayacağını göstermektedir. Ayrıca kumtaşı dikme kaidelerinin taş başlıklı ahşap (adak) dikmeleri(ni) değil, ancak tek başına duran daha alçak ahşap heykelleri taşıyabileceği önerilmiştir.

Her durumda, girişi oluşturan yapıların yanmadan önce yıkılıp dağıtıldıklarına dair kanıtlar mevcuttur.

Kulelerin Arasındaki Ön Duvar

İki kulenin yan duvarlarının ortası hizasında yer alan 2.20m genişliğindeki boşluk ya da yuva, ön duvar ya da cephe olarak nitelendirilen mimari ögenin temel çukurunu oluşturmaktadır (Şek. 32). Yanmış ve camlaşmış moloz ve ahşap dikmelere ait olabilecek izler, taş ve kerpiç dolgulu ahşap iskeletli bir yapıya işaret etmektedir.

Taş kaplamanın iç orta kısmında bulunan 5 büyük taş, çift kanatlı kapının olası yerini göstermektedir. Açıklığın her iki yanında, kapıyı taşıyan dikmelerin izi görülebilmekte ve kanatların büyük ahşap iskeletli bir bölme duvarının içinde yer aldığı düşünülmektedir. Beş döşeme taşının toplam genişliği 4.40m ve bölme duvar yuvasının genişliği 2.20m olup, cephenin dış yüzüne yerleştirilecek kanatlar açıklığında duvar genişliği içinde kalabileceklerdir. Geçidin korunabilmiş güney duvarının dokusunun aniden etkileyici kesme taş bloklardan ahşap elemanlı moloz taş örgüye dönüşümü, bu kısmın bir bölme ile gizlendiğine açıkça işaret etmektedir.

Şekil 32. Ön duvar ya da cephenin oturduğu temel yuvası ile çift kanatlı kapının yerine işaret eden büyük kaplama taşlarını gösteren resim. Kulenin büyük taş blokları, bölme ile gizlenen moloz taş örgüye dönüşüyor. 1m uzunluğundaki jalon kaldırılan yanmış ve camlaşmış dökiüntünün yerinde durmaktadır. (05dpnc0910)

Geniş temel yuvasında kulelerin üst duvarlarından ve ön duvar dolgusundan dökülen yanmış ve kısmen camlaşmış taş ve kerpiç parçalarıyla dolu olmasına karşılık, kül ve odunkömürü bulunmaması, ön duvar/cephes iskeleti ile kapı kanatlarının alan yanmadan önce yıkıldığının bir göstergesi olabilir. Kapı dikmesinin güney deliğinde bulunan küçük bir kumtaşı yastığa ait parçalar da benzer biçimde yorumlanabilecek kanıtlardır.

2004 yılı raporunda bu ahşap duvar/cephenin bezenerek anıtsal bir yapı haline geldiği ve büyük olasılıkla Frigya yaylalarında bulunan kayalara oyulmuş mimari cephelere benzerlik gösterdiği öne sürülmüştü. 2005 yılında ele geçen kumtaşı yastıkların sayısı ve çeşitliliği benzer öğelerin bezeme amacıyla ahşaba da uygulanmış olabileceğini ve 2002 yılında bulunan bronz levhalardan kesilmiş yaban keçisi tasvirlerinin varlığını, benzer daha değerli bezeme elemanlarının kapı kanatları, bölme duvarı ve alınlar üzerinde yer alabileceğini düşündürmektedir. Kapı dikme ve menteşe deliklerinin yağmacılar tarafından boşaltılmış olması, bunların da değerli metallere yapılmış olabileceğine işaret etmektedir.

Şu an cevabı bilmeyen diğer bir sorun, 2.20m genişliğinde bölme duvarının rekonstrüksiyonudur. Bu yapının üzerinde, ahşap bir alınlık arkasındaki gizlenmiş ve iki kuleyi birleştiren bir geçit köprüsü bulunması mümkündür. Ayrıca bölme duvarındaki kapı açıklığının her iki yanında, kanatlar açıldığında bunların arkasında kalan ahşap bir merdiven bulunduğu düşünülebilir.

Girişin Kuleler Arasında Kalan İç Kısmı

Ön cepheden geçerek içeri giren yol, daha ufak taşlarla döşenmiş ve daha az yıpranmış taş kaplamalı, seviyesi düzeltilmiş ikinci bir alana ulaşır (Şek. 33). Ortadaki taş kaplamanın duvar tarafında yer alan yanmış toprak taban, önünde ufak bir çukur bulunan küçük bir odanın varlığına işaret etmektedir. Planda da önerildiği gibi (Şek. 27), yapının simetrisi nedeniyle kazılmayan güney tarafında da kuzeydeki gibi bir oda olması muhtemeldir. Ne bu bölümde ne de girişin arka kısmında yapının yıkılması öncesine tarihlenen bir değişiklik izine rastlanmamıştır.

Şekil 33. Girişin iç kısmının, ön ve arka duvarları arasında kalan alanın kazılmış yarısını gösteren resim. Yanmış toprak taban, önünde ufak bir çukur bulunan küçük odayı göstermektedir. Taş kaplamanın batı ucun 1m'lik ölçek ve arka planda Kabul Salonu görülmektedir. (05dpnc0209)

Kuzeydeki odanın girişinin önünde hafifçe yükseltilmiş bir basamak bulunmuştur (Şek. 34). Hiçbir buluntu içermeyen bu odanın tabanı topraktır. Odanın doğu duvarı ile girişin ön duvarının arka yüzü arasında kalan tuhaf denecek incelikteki boşluk, taş kaplama üzerinde tek sıra taş ile belirlenmiş olup çukur benzeri bir elemandır.

Güney duvarının doğu tarafında tek bir girişi olan bu odanın boyutları yak. 2.10x2.50m'dir. Duvarlar taş kaplama üzerine yerleştirilen ve bir sıradan oluşan taş bir temele oturmuş olmalıdır. Duvarların üst kısmı yak. 32x32cm boyutlarında kare biçiminde kerpiç bloklardan yapılmıştır. Soyguncular tarafından tahrip edilen odanın kuzey ve doğu duvarlarının izi kalmamıştır. Duvarlarda ahşap çatki bulunup bulunmadığı belirsizdir.

Bu oda ve var olduğu düşünülen simetrik eşi büyük olasılıkla üst örtüye sahipti. Oda tabanında hiçbir üst örtü kalıntısı bulunamamasının, bunu oluşturan saz örtünün küle dönüşerek yokolmasının kaynaklandığı düşünülebilir. Kerkenes'deki diğer kalıntılarda da izlendiği ve yükseltilmiş eşikler gibi mimari elemanlar ile taş kaplama üzerinde yanmış üst örtü kalıntılarına rastlanmamasının işaret ettiği üzere geçidin taş kaplı orta mekanının üzeri muhtemelen açıktı.

Şekil 34. 2004 yılında yapılan çalışmalar toprak tabanlı küçük bir oda ve girişi oluşturan taş kaplı açık alanı ortaya çıkardı. Anıtsal Giriş'e ait bu elemanlar, 2005 yılında arka duvarın ortaya çıkarılması için kazı çalışmaları batıya doğru genişletilince tam olarak anlaşılabilirdi (05dpnc0941)

Girişin Arka Duvarı

Dikdörtgen biçimindeki iç geçit (Şek. 35), bir çok açıdan yukarıda anlatılan ön duvar ile benzerlik gösteren bir arka duvar ile sınırlandırılmıştır. Henüz kanıtlanamamış olsa da, arka duvarın orta kısmında da çift kanatlı bir kapının bulunduğu söylenebilir. Üst yüzeyi iyi işlenmiş gömük kare biçimli bir granit bloğun arkasına yerleştirilen ve sembolik olarak bir tanrıyı betimleyen stelin (Şek. 36) varlığı da bu öneriyi desteklemektedir. İç odanın batı duvarının bu arka cepheye yakın olduğu düşünülmekteyse de, yapılan kaçak kazılar bu konudaki kanıtları ortadan kaldırmıştır.

Şekil 35. Yarı kazılmış olan giriş arka duvarının güneyine doğru bakış. Sol tarafta, küçük odanın toprak tabanında şiddetli yangına ait izler görülebilir. Sağ tarafta ise bir yağma çukuru, taş kaplamaya dikketle yerleştirilmiş drenaj kanalını tahrip etmiştir; taş bir kaide ise duvar yuvasına doğru yan yatmıştır. (05dpnc0917)

Şekil 36. Üst yüzeyi iyi işlenmiş gömük kare biçimli bir granit bloğun arkasına yerleştirilen ve sembolik olarak bir tanrıyı betimleyen stel. Ölçek 25cm'dir. (05dpnc0219)

Batıdaki Taş Kaplı Alan

Taş kaplı alan (Şek. 37), kısmen tahrip edilmiş olmakla birlikte, Kabul Salonu'na kadar uzanmaktadır. Taş döşeme üzerine giriş arka duvarı boyunca yerleştirilen drenaj kanalı, akan suyu girişten kuzeye doğru uzaklaştırmaktadır. Bu kanalın girişin önünden geçen bölümü, kuzeydeki ucuna göre daha düzgün ve özenli biçimde yapılmıştır (Şek. 38).

Kazılan kuzey kısımda ikinci bölücü duvarın arkasında taş kaplama üzerine yerleştirilmiş, üzerinde dairesel bir oyuk bulunan başka bir kare dikme kaidesi bulunmaktadır (Şek. 39). Çapı yak. 0.80m olan bu oyuk, girişin ön tarafında bulunan dikme kaidelerindeki oyuklardan biraz daha küçüktür. Eski Çağ soyguncuları bu kaidenin etrafını ve altını kazmışlar ve elemanın çukura düşmesine neden olmuşlardır. Büyük ihtimalle bu yağma kazısı öncesinde kaide taş kaplama üzerinde görünür konumda yer almaktaydı.

Girişin arka yüzündeki tarafındaki iki dikme, kule arka yüzlerinin biraz batısına yerleştirilmiş olmalıdır. Böyle bir düzenleme, girişin ön kısmındaki açık sundurma benzeri bir üst örtü oluşturmuş olabilir. Kulelerin arka duvarları yıkılmış ve kalıntılar soyguncular tarafından karıştırılmış olduğundan, kazı yapmadan bu duvarların yerlerini kesin olarak belirlemek mümkün değildir.

Şekil 37. Anıtsal Giriş'ten Saray Yapı Grubu'na kadar kazı alanının kuzeydoğuya doğru görünüşü; taş kaplama ile su drenaj kanalı, yerinden oynamış ahşap dikme kaidesi ve kapının yanında durması gereken bir tanrıyı betimleyen stel görülüyor. (05dpnc0943)

Şekil 38. Giriş arka duvarı boyunca taş kaplama içine yerleştirilen kanal, akan suyu girişten kuzeye doğru uzaklaştırmaktadır (05dpnc0218)

Şekil 39. Ahşap bir dikme yerleştirmek amacıyla üzerinde dairesel bir oyuk açılmış bulunan biçimlendirilmiş kare dikme kaidesi, bir yağma çukuruna doğru eğilmiş halde bulunmuştur. (05dphp2116)

Kuleler

Dikdörtgen tabanlı kuleler, yak. 15.60x13.00m boyutlarındadır. Kulelerin derinliğinin tam olarak belirlenmesini gerektiren giriş arka duvarların yeri kesinleştirilememiştir. Döküntüler dikkatle belgelenip kaldırıldıktan sonra Güney Kulesi'nin köşesi ortaya çıkarılmıştır (Şek. 40). Kuzey Kulesi'nde kazılmış alanın tehlikeli bir biçimde gevşek duran kısmının kaldırılması dışında çok az çalışma yapılmıştır (Şek. 41).

Kulelerin korunabilmiş alt kısımları sağlamdır ve eğimli yüzeyin giriş geçidinin yarısına kadar düşeyde 3m yükselen ön bölümde bir platform oluşturur. Kuşkusuz bunlar anakayayı çevreleyip örtmekte, görülen duvarlar ise moloz taş dolgu için istinat işlevini üstlenmektedir. Her iki kulenin iç kısmında açılan soygun çukurları nedeniyle kulelerin iç düzeni ve taban ve ara döşemeler konusunda belirgin bir veri elde edilememiştir. Girişin kuzey ve doğusundaki eğimli taş kaplı yüzeyin arkasındaki Yapı A'daki teraslamadan ve şehrin kuzey ucunda, 1996 ve 1998 yıllarında kazılan deneme açmalarından bilindiği üzere iç duvarların temellerinin teras dolgu taşlarının arasında inşa edilmiş olması beklenebilir, ancak bunların tamamı yokolmuştur.

Güney Kulesi'nin ortaya çıkarılmasıyla daha geniş düzeyde bilgi sağlanmış olmasına rağmen, 2006 yılında gerçekleştirilecek mimari blokların restorasyonu ile kısmen de olsa çözümlenebilecek güç sorunlar bulunmaktadır. Bu nedenle aşağıda tartışılanlar başlangıç niteliğinde ve taslak özelliğindedir.

Her bir kulenin açığa çıkarılmış dört yüzünün de aynı seviyeye kadar kesme granitle kaplı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu seviye aslında girişin daha yüksek olan iç (batı) kısmındaki taş kaplamanın üzerinden yak. 0.80m yüksekliğine ulaşan tek bir sıradır. Sonuçta ön yüzde dört sıra kesme granit yüzey taşı bulunmaktadır ve bu sayı yüzey seviyesindeki artışa bağlı olarak yan taraflarda azalmaktadır.

Geçitte, düzgünce yerleştirilmiş kesme granit blokların üzerinde aşağıda ayrıntılı olarak anlatılacak olan bir sıra sarı kumtaşı, bu sıranın üzerinde ise bir sıra yumuşak beyaz (tebeşir benzeri) kireçtaşı bulunmaktadır. Bu aşamada kumtaşı ve kireçtaşı blok sıralarının kulelerin ön yüzleri boyunca devam ettiği düşünülmektedir. Sıralar en az 0.30m genişliğinde yatay ahşap kirişlerle karışık haldedir. Yapısal dengenin sağlanması amacıyla bu giriş ya da hatılların yuvarlak hatlarının sertleştirildiği söylenebilir. Kumtaşı sırasının üst kısmı "kırlangıç kuyruğu" biçimli tahta kenetlerle sabitlenmiş gibi görünmektedir. Bu kenetler büyük ihtimalle döşeme kirişlerini sabitlemek için kullanılmıştı. Eğer bu yorum doğruysa, beyaz kireçtaşı sırası iç taban hizasından daha yüksek bir seviyede bulunmalıdır. Bu fikri destekleyecek bir diğer kanıt ise üst yapıyı oluşturan taş ve kil dolgulu ahşap iskelete ait dikmelerin kumtaşı bloklarla aynı seviyeden başlamasıdır. Ancak bununla beraber, bu çıkarımlar yoruma açıktır (remove comma) ve başka bir şekilde de değerlendirilebilir.

Ön cephenin ortasından geçidin arkasına doğru olan kısımda ve muhtemelen kulenin arka yüzünü oluşturan duvarlar cepheleri biçimlendirilmemiş yerel köşeli taşlarından oluşmaktaydı. Diğer bir deyişle, geçidin iç kısımları ve ahşap iskeletli cepheler tarafından gizlenen bu bölümde cephedeki gibi kesme taş kullanılmamıştır. Bu durum, geçidin iç kısmında yer alan odaların özgün yapının bir parçası olduğunu kanıtlamaktadır.

Kaçınılmaz ek sorunlar ise kulelerin özgün yükseklikleri ile köşelerde uygulanması gereken güvenlik çözümleridir. Buradaki zorluk, çok sayıda yıkılmış yastık bezemeli blok ile taş yastık parçalarından oluşan kumtaşı döküntülerinden ve diğer mimari bezeme kalıntılarıyla daha da artmaktadır. Bu parçalanmış blokların büyük bir kısmının 2006 yılında daha ayrıntılı bir inceleme ve restorasyonunun ardından, umulduğu gibi blokların sayıları ve mimari düzenlemeleri ortaya çıkacaktır.

Şekil 40. Anıtsal Girişin Güney Kulesi'nden gelen döküntü, 2005 senesindeki kazı çalışmaları sırasında kaldırılmıştır.(05dpca0206)

Şekil 41. Kuzey Kule duvarının yerinde sadece alt sıradaki taşları sağlam kalabilmiştir. Sütun kaidesi üzerindeki ölçek 1m uzunluğundadır. (05dpnc0967)

Daha detaylı bir inceleme sonucu, granit blokların kiriş seviyeleri arasında yastık işlevi görecektir bir sıra oluşturmak üzere biçimlendirilerek yerleştirilmiş oldukları anlaşılmıştır. Ön kısımda, her iki dikme kaidesinin arkasında kalan bölgede, yan duvarlarda eğim boyunca uzanan ilk örgü sırasını taşlar çok daha küçük olmakla birlikte, yine prizmatik olarak biçimlendirilmiş ve düzgün bir biçimde oturtulmuştur (Şek. 42). Bu granit blokların yan yüzleri düşey birleşmemekte, bunun yerine boşluklar üçgen ya da zaman zaman yuvarlatılmış dolgularla tıkanmaktadır. Aynı yöntem kumtaşı örgüde izlenmemektedir; aksine daha yumuşak olan malzemenin L şeklinde biçimlendirilmesi ve daha basit tıkaçlar kullanılması tercih edilmiştir.

Şekil 42. Güney Kulesi'nin iç köşesi, dikme kaidesinin taş kaplamaya oturtulduğu görülmektedir. (05dpnc0516)

Geçidi dolduran yanmış döküntü, ahşap elemanlar arasında dolgu olarak köşeli granit parçaları ve kil kullanıldığını göstermektedir. Daha sonra açılan yağma çukurlarının genişliği, yüksekliğin tahmin edilmesini tamamen olanaksız hale getirmese de, çok zorlaştırmaktadır. Ancak, Güney Kulesi'nin duvarından düşmüş olan dolgu yığını, kulelerin içi doldurulmuş üst ahşap iskeletli bölümünün mevcut taş ön yüz yüksekliğine hemen hemen denk olduğuna işaret etmektedir. Üst duvarın genişliğine dair kesin bir kanıt olmamakla birlikte, şekilsiz bir biçimde birbirine karışmış ve camlaşmış döküntüler bu kalınlığın yak. 0.80m'den fazla olmadığını göstermektedir. Kısıtlı verilerle, kulelerin üst örtülü olduğu öne sürülebilir. Aksi takdirde kulelerin tepeye kadar açıklıksız olması gerekirdi. Daha önce giriş geçidinin üst örtüsüne ait olabileceği öne sürülen saz ve ahşap izli yanmış kerpiç parçalarının aslında kulelerin üst örtüsüne ait olması ihtimali yüksektir.

Kenetler

Sadece kronolojik anlamda önemli olmayan bir ayrıntı "kırlangıç kuyruğu" biçimli kenetlerin kullanımınıdır. Bu kenetlerden bir tanesi kendisi için açılmış olan oyukta yanmış halde bulunmuştur. Küçük ve düzgün kesilmiş kenetler Güney Kulesi'nin kuzeydoğu köşesindeki ve onun yanındaki iki geniş yüzlü granit blokta belgelenmiştir. Düzeltilmiş kenet kesikleri yapım sırasında kırılan granit blokların onarılması için açılmış olmalıdır. Kumtaşı bloklarda ise bu "kırlangıç kuyruğu" biçimli kenet oyuklarından çok sayıda bulunmaktadır. Bunlar (daha yumuşak olan kireçtaşı değil fakat) kumtaşlarında granite göre genel olarak daha düzensiz, daha kaba ve daha derin biçimlerde ve farklı boyutlarda görülmektedir. Bu oyuklar kumtaşı ve kireçtaşı biçimlendirmek için kullanılan el aletlerinin benzerleri ile açılmışlardır; bu aletler bunlar genelde ahşap işçiliğinde kullanılan keser ve keski kalemleridir. Daha sert olan granit için farklı aletler kullanılmıştır. Kenetler duvar yüzlerinde yanyana duran bloklar ile ve kule köşelerindeki blokları 45° açı ile birbirine bağlamak için kullanılmıştır (Şek. 43). Ayrıca, geçen yılın raporunda da belirtildiği gibi, cephe bloklarını döşeme kirişlerine bağlamak için kullanıldığı düşünülen kenet oyuklarına da rastlanmıştır. Söz konusu kirişlerin döşemeyi taşıdığı düşünülebilir çünkü kule üst yapısını oluşturan ahşap iskelete ait olsalardı, kazı sırasında kömürleşmiş ahşap parçalarının ortaya çıkarılması beklenebilirdi.

Şekil 43. Güney Kulesi'nden düşen bir blok üzerindeki kenet oyukları (05dphp2111)

Mimari Rekonstrüksiyon Önerisi

Bu aşamada Anıtsal Giriş'in rekonstrüksiyon denemelerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Geçmiş dönemdeki bir ziyaretçi önden baktığı zaman iki yüksek kule arasında uzanan taş döşemeli bir giriş görüyor olmalıydı. Dik eğimin tepesinde, ortasında iki kanatlı bir kapının yer aldığı bezemeli ahşap bir cephe bulunuyordu. Bu kapı ile geçidin arka yüzündeki benzer kapı açıldığında büyük olasılıkla Kabul Salonu'nun girişi görülebilmekteydi. Ziyaretçi, kaygan ve yıpranmış granit döşemeden kapıya doğru yöneldiğinde kapının her iki yanında taş kaideler üzerinde taş başlıklar ya da heykeller taşıyan ahşap dikmelerin arasından geçiyor ve iki yanında yine taş kaideler üzerinde bulunan heykelleri görüyor olmalıydı. Eğimin tepesine ulaşıldığında taş kaplamanın Kabul Salonu'na kadar devam ettiği izlenebiliyordu. Her iki yandaki kulelerin duvarları muhtemelen 8m yüksekliğindeydi. Duvarların alt yarısı gümüşgri granit, sarı kumtaşı ve beyaz kireçtaşından oluşurken, bunların üzerinde sıvanmış kerpiç dolgulu ahşap iskeletli bir duvar yükselmekteydi. Muhtemelen ön tarafta diziler halinde köşeleri bezemeli kumtaşından yastıklar vardı. Yaylalardaki taş oyulmuş örneklere benzeyen cephenin akreterion ile taçlandırılmış üçgen bir alınlığı olmalıydı ve bu alınlık kuleleri birleştiren bir yaya köprüsünü gizliyordu. Arka cephe de benzer biçimde olmalıydı, ancak burada serbest biçimde duran dikme veya dikme kaideleri kule duvarlarının önünde yer alıyor ve kapının her iki yanında alçaltılmış sunakları olan ve sembolik olarak bir tanrıyı betimleyen bir çift stel bulunuyordu.

KAPADOKYA KAPISI

Kapadokya Kapısının Temizlenmesi, Konservasyonu ve İyileştirilmesi

2002 yılında Kapadokya Kapısı'nı enlemesine geçen kesidin yıkılması ve kuzeybatı duvarını aşındırmaya devam eden erozyon nedeniyle, geçitteki dolguya eğim vermek kaçınılmaz olmuştur. Bu çalışma, girişin hem görsel açıdan daha çekici hale gelmesine hem de güneybatıdaki kulenin üzerinden geçen açılan traktör yolu yerine insan ve hayvan trafiğine ait özgün geçidin izlenir hale gelmesine olanak sağlamıştır. Görsel açıdan iyileştirme, traktör yolunun gizlediği güneybatı kulenin önündeki taş kaplı eğimli yüzeyin ayakta kalan en üst kısmını da ortaya çıkarmak sureti ile geliştirilmiştir. Şehrin ömrünü sona erdiren yangına ait hassas izleri hala taşıyan geçit, yan duvarları örten moloz taş döküntü altında korunmuştur. Aynı zamanda, geçit duvarlarının dokunulmamış üst sıraları, ilk defa geçit boyunca ortaya çıkmıştır.

Şekil 44. Kapadokya Kapısı'ndaki 2005 yılı çalışmaları görsel iyileştirme ve güvenlik üzerine yoğunlaşmıştır.(05dpnc0404)

Bu çalışmanın en önemli sonuçlarından biri, geçidin bir payanda ya da bir arşitrav ile sınırlandırılmamış olduğunun ortaya çıkarılmasıdır. Bu durumda, her ne kadar 6m genişliğinde bir geçidin iki kanatlı tek veya bir çift kapı ile engellenmemiş olabileceği düşünülmesede, bu kapıların nereye takılmış olabileceğine konusunda hiç bir kanıt yoktur. Geçidin iç kısmında, içteki kuleler arasındaki mesafe, dış geçitten daha fazladır. Bu konum kanatlar ve kapının arkasında ya da çift kapının arasında yer alacak (savunucuları bir yandan diğer yana taşıyacak) yükseltilmiş bir yaya yolu veya köprü için uygun değildir.

Restorasyon

Birçok ziyaretçi için Kapadokya Kapısı gezilerinin en etkileyici kısmıdır (Şek. 45-46). Buna rağmen, geçit yan duvarları ile iç oda duvarlarının sökülüp, yeniden yapılmasına olanak sağlayacak bir iskele veya destek sistemi kurulmasını içeren kapsamlı bir program hazırlanamadığı takdirde, burada yeni bir çalışma yapılması öngörülmemektedir. Böyle bir eylem planı, sadece yüksek mühendislik bilgisi ve büyük bir maddi kaynak gerektirmekle kalmayıp, aynı zamanda restorasyon etiği ve ilkeleri konusunda da bir uzlaşmaya varılmasına ihtiyaç duymaktadır.

Şekil 45. Ziyaretçiler artık 6m genişliğindeki alanda yürüyebilmektedirler. (05dpnc0408)

Şekil 46. Kapadokya Kapısı ziyaretçiler için bir ilgi odağı oluşturmaktadır. (05dpnc1057)

BULUNTULARIN KORUMA, ONARIM VE ENVANTER ÇALIŞMALARI

Kule Köşelerindeki Kumtaşı Mimari Elemanlar

Büyük yontulmuş kumtaşı mimari elemanlarının bir çoğunun Güney Kulesi'nin kuzeydoğu köşesinden koptuğu düşünülmektedir. Kuzey Kulesi'nin güneydoğu köşesinin de çok azı bulunabilen benzer elemanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bezeme programının, taş yastık ve benzeri elemanlardan oluştuğu açık olmakla birlikte, mimari düzenlemenin ikna edici bir rekonstrüksiyonunun yapılabilmesi için parçaların biraraya getirilmesi konusunda daha detaylı çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bazı bloklar taş ustalarına ait, (tek) Frig harflerinden oluşan semboller taşımaktadır. Ayrıca, büyük bloklardan birinin (ID 05TR17U12arc11) üzerinde bir kenar kabartması ile çapraz bir şeridi sonlandıran dairesel bir kabartma (Şek. 47) izlenmektedir; bunun bir üst örtü ya da alınlığın eğimine işaret ettiği düşünülmektedir.

Şekil 47. Büyük yontma bir blok; yükseltilmiş kenar kabartması ve çapraz şeridi sonlandıran dairesel kabartmanın bir üst örtü ya da alınlığın eğimine işaret ettiği düşünülebilir. (05dpnc0176)

Kumtaşı Başlıklar

Parçalar halinde bulunan büyük kumtaşı yastıklar (Şek. 48 başlık için ID 05TR17U12arc07), muhtemelen girişin her iki yanında yer alan serbest konumlandırılmış ahşap dikmelerin başlıklarının kenarından kopmuş olmalıdır. Bu başlık parçalarının tahmini sayısı herbiri bir çift yastığa sahip dört başlık ya da dört yastıklı iki başlık için yeterlidir. Parçaların birleştirilmesi henüz tamamlanmamış olmakla birlikte, bu başlıkların kesin biçim ve boyutlarının en azından kağıt üzerinde restore edilebileceği umulmaktadır.

Şekil 48. Büyük kumtaşı mimari yastık parçası, ID 05TR17U12arc07; ahşap dikmelerin başlıklarının kenarından kopmuş olabilir. Ölçek 10cm. (05dpnc2025)

Kumtaşı Yastıklar

Yukarıdakilere ek olarak, kumtaşı başlıklar (Şek. 49'daki ID 05TR16U14arc04 envanter numaralı yastık parçası gibi) farklı büyüklüklerde kumtaşı parçalar bulunmuştur. Daha önceki rapolarda tarif edilmiş olan kare şeklindeki anıta ait çok küçük parçalar dışında bunların büyük bir kısmı kulelerin duvarlarına ait olmalıdır.

Şekil 49. Orta büyüklükte bir kumtaşı mimari yastık parçasının (ID 05TR16U14arc04), önden (üst) ve yandan (alt) görünüşü. Güney Kulesi'nin yıkıntısından bulunmuştur. Ölçek 10cm. (05dpnc2019-20)

Girişin batısında taş kaplama üzerinde bulunun aşınmış durumdaki (burada resmi verilmeyen) başka bir parçanın ise Kabul Salonu'na ait olduğu ve aşağıya doğru yuvarlandığı düşünülmektedir.

Heykel

İnsan biçimli giysi kabartmalı heykele ait (K04.182 ile ID 04TR16U02stn01 ve birçok birleşen parça) birçok parçanın daha bulunduğu ve bunların ait olduğu tabakanın daha iyi anlaşıldığı belirtilmelidir. Çizgili eteğin eksik parçaları bir yağma çukurunda bulunmuş olmakla birlikte tahminen bir kaide bloğuna işlenmiş olan ayaklara dair herhangi bir iz rastlanmamıştır.

Diğer yandan, kafaya ait (ID 05TR17U14stn01) iyi korunmamış parçaları ile birlikte sol göz (Şek. 50), taş kaplamanın üzerinde, büyük olasılıkla kulenin üst örtüsünden düşen yanmış saz parçaları altında bulunmuştur. Buluntu tabakası, heykelin yangından önce giriş geçidinde parçalandığı ve özgün konumunun bulunduğu yerden çok da uzak olmadığını düşündürmektedir. Ancak vücuttan uzakta durduğu anlaşılan sol kol ile heykelin sağ omuzda yer alan cismin izine rastlanmamıştır. Dolayısıyla, cinsiyetinin belirlenmesi ya da tanımlanması mümkün olmamıştır. Diğer bir gelişme ise, yan tarafta bulunan dikine eğimli ufak deliğin figürü heykelin alt çeyreğinde yer alan geniş ahşap kenete tutturmak için yapılmış olduğunun düşünülmesidir. Yıkım döküntüleri arasında ergimiş kurşuna rastlanmış olması, bu amaçla kurşun kullanıldığı anlamında gelebilir; ancak, buna ait herhangi bir iz kalmamıştır. Daha fazla birleştirme yapılsa bile, bu esrarengiz ve güçlü betimlemenin anlaşılmasına herhangi bir katkı sağlayacağını söylemek zordur.

*Şekil 50 Heykelin başı.,
K04.182 ile ID
04TR16U02stn01 ve
birçok birleşen parça.
Eksik olan sol göz, ID
05TR17U14stn01, 2005
yılında Anıtsal Giriş'in,
Güney Kulesi'nin yanmış
yıkıntısı altında
bulunmuştur.
(05dpcs0421)*

Yontulmuş ve Yazıtlı Taş

Serbest konumlandırıldığı düşünülen ve bazı kabartma kenarlarında Eski Frig dilinde yazıtlar ve yüzlerinde küçük ölçekli kabartma paneller bulunan taş blokla (Şek. 51) ilgili çalışmalar yaz boyunca devam etmiştir. Daha önce kazı sonucu bulunmuş parçaların yeni birleşimleri özgün düzenlemenin daha iyi anlaşılmasına izin vermiştir. Bu bloğun (K03.168 ile ID 03TR11U08stn02 ve birçok birleştirilmiş parça) dikdörtgen profilli ve muhtemelen kare planlı olduğu bilinmektedir.

Ön yüzde bulunan ana panelde, kanatlı bir güneş kursu altında birbirine bakan giysili iki erkek figürü bulunmaktadır. Bunlar büyük olasılıkla grifon başlı cinlerdir. Yazıt, ön yüzün kabartma dört kenarı boyunca devam etmektedir. Ön taraftan bakıldığında bloğun sol yanında yer alan daha kısa bir yazıt, adak sahibi olarak Tata adını vermektedir. Yan panelleri aslan figürlerinin süslediği ve bir kısımda bitki motiflerinin bulunduğu düşünülmektedir. Bloğun arka kısmının yontulup yontulmadığı anlaşılamamıştır. Nefesimizi tutarak Profesor Claude Brixhe'in metinle ilgili çalışmasını tamamlamasını bekliyoruz. Bu yazıt ve kabartma panellerin üzerinde yer aldığı kumtaşı blok henüz bulunamamıştır ve her ne kadar bloğun parçası olduğu düşünülse de yangın sonucu biçim değiştirmiş malzemelerden bloğu tamamlamak için yararlanmak olanaksız görünmektedir. Ayrıca, az sayıda başka yontulmuş parça bulunmuş olmakla birlikte, bunların sayısı ve büyüklüğü kesin olmayan bir rekonstrüksiyona dahi olanak vermemektedir.

Başka bir küçük fakat yuvarlak parça, büyük olasılıkla bir kemik parçasını kavrayan avcı bir kuşu betimlemektedir. Kemik üstüne tünemiş avcı kuşlarını benzer biçimde betimleyen kaymaktaşı adak heykelciklerine Gordion 6. yüzyıl buluntularında da rastlanmıştır.

Şekil 51. Yazılı ve kabartmalı kumtaşı anıt, K03.168, ID 03TR11U08stn02 ve birçok birleştirilmiş parça, 2005 yılında yapılan birleştirmeler görülüyor. (05dpcs0921)

Dekoratif Metaller

Dekoratif Bronz Şerit

Tamamı bulunmayan bronz şerit (K05.204 ile ID 05TR17U14met01), biri diğerinin üzerinde yer alan iki kare panel biçiminde kabartma ve basma bezeklidir. Üst panelde yer alan boğa ile alt panelde yer alan grifon, sol tarafa bakmaktadır (Şek. 52). Kubbe biçimli ekler Panelin kenarlarında kubbe biçiminde kabartmalar yer almaktadır. Üst ve sağ kenarlar boyunca küçük dikiş delikleri vardır.

Şekil 52 Boğa ve grifon betimli eksik bronz levha, K05.204 ve ID 05TR17U14met01. İki panele bölünmüş ve kabartma süslemelerle çevrelenmiş olup, üst ve sağ kenarlarında dikiş delikleri bulunmaktadır.(05dpnc1926)

Bronz Armatür

İyi korunmuş dökme bronz eklemenin (K05.203 with ID 05TR17U12met01) bir çanağın parçası olduğu düşünülmektedir (Şek. 53).

Şekil 53 Bronz ekleme, K05.203 ve ID 05TR17U12met01. (05dpnc1548-49)

Altın Heykel Süslemesi

Girişin hemen ön kısmında yer alan dikme kaidesinin önünde ve taş kaplama üzerinde kalın bir altın parça (K05.215 with ID 05TR16U16met05) bulunmuştur. Ahşap bir çekirdek etrafında yuvarlak olarak biçimlendirilmiş ve çekirdeğe bugün mevcut olmayan tek bir çiviyle tutturulmuştur. Biçimi büyük olasılıkla bir düğümle sonlanan boynuzdur (Şek. 54). Bu tür değerli bir objenin bulunmuş olması, yağmanın neden bu kadar yoğun olduğunu da açıklamaktadır.

Şekil 54. Boynuz, altın levha, K05.215 ve ID 05TR16U16met05, iç boşluğunda tahta izleri bulunmaktadır. (05dpnc1819),

Demir ve Taş Mimari Elemanlar

Demir Şeritler

2002 yılında bulunanlarla büyük benzerlik gösteren iki uzun demir şerit (K05.191 ve ID 05TR16U18met05, K05.192 ve ID 05TR16U18met06) geçidin güney yanını oluşturan kule duvarının dibinde ortaya çıkarılmıştır. Girişin iç ucunda bulunan benzer nitelikte demir şerit parçaları ise, bütün halde ele geçen ve çekmeye hala çalışan iki demir şerit kadar iyi durumda değildir. Bu şeritler üzerine açılmış deliklerin bir bölümünde yuvarlak başlı iri çiviler (Şek. 55 ve 56) yerinde bulunmuş, yakın çevredeki yanmış döküntüler arasında da bu çivilerin benzerlerine rastlanmıştır. Bu şeritlerin, ahşap kapılara ait olduğu ve her kanat üzerinde iki şeridin yer aldığı düşünülmektedir. Ele geçen malzemenin boyutları bu yoruma uygun ve buldukları yer de kapı kanatlarının, büyük olasılıkla metal aksamı ve metal menteşe yuvalarını çalmak üzere yangından önce yerinden söküldüğü biçimindeki savı destekler niteliktedir.

Şekil 55. İki demir şerit, K05.191 ve ID 05TR16U18met05, K05.192 ve ID 05TR16U18met06; büyük olasılıkla ahşap kapı kanatlarına ait olan şeritler üzerine açılmış deliklerin bir bölümünde çiviler hala yerinde durmaktadır. Ölçek 30cm'dir. (05dpnc1369)

Şekil 56. Delik ve çivinin yakından görünüşü. (05dpnc1375)

Demir Gergiler

2005 yılında Güney Kulesi'nin dibinde bulunan ikinci demir gergi (K05.207 with ID 05TR17U14met07), 2002 yılında Kuzey Kulesi'nin dibinde bulunan ilk örnekler büyük benzerlik göstermekte ve Anıtsal Giriş'in mimari simetrikliği konusundaki savı güçlendirmektedir. Gerginin (Şek. 57) uçları kare biçiminde olup, yuvalarda iri yuvarlak başlı çiviler bulunmuştur.

Şekil 57. Demir Bağlayıcı (Iron brace), K05.207 with ID 05TR17U14met07. (05dpnc1541)

Bunlara ek olarak ele geçen yassı başlı daha küçük boyutlu gergiler ile bunlara ait daha ufak çiviler, geçen iki araştırma sezonunda bulunanlarla benzerlik göstermektedir. Yukarıda sözü edilen şeritler gibi, bu demir gergiler ahşap yapı sistemlerinin güçlendirilmesinde demirin önemine işaret etmektedir.

Fildişi Kakma Parçaları

Saray Yapı Grubu'nun Anıtsal Giriş'i'nin ön cephesi çevresinde çok sayıda küçük yarım daire biçiminde fildişi kakma parçası ortaya çıkarılmıştır. Özgün yerleriyle ilgili herhangi bir veri bulunmamakta ve bu cephenin bezeme programına ait olmak için boyutları fazla küçük görünmektedir.

2005 ve Önceki Araştırma Yıllarında Ortaya Çıkarılan Buluntularının Fotoğrafla Belgelenmesi

2005 araştırma sezonunun ilk kısmında ve daha önceki sezonlarda ortaya çıkarılan buluntuların çoğu, yüksek çözünürlükte dijital fotoğraflarla belgelenmiştir. Çoğu basıma uygun olmak üzere, diğer tüm buluntuların da dijital fotoğrafı çekilmiştir. Ayrıca, mimari taş bloklar üzerinde sürdürülen başta olmak üzere, devam eden konservasyon çalışmaları da dijital fotoğraflarla belgelenmektedir. Banyo ve baskı konusundaki zorluklar ve maliyetin yüksek olması nedeniyle, geleneksel siyah/beyaz negatif filmle fotoğraflama yönteminden vazgeçilmiştir. Daha büyük buluntular ile alan çalışmaları ve yapılarının fotoğrafla belgelenmesinde renkli diapositif ya da saydam kullanımı devam etmekle birlikte, uygulamadaki güçlükler ve yüksek maliyetler dijital görüntüleme yöntemlerinin tercih edilmesine neden olmaktadır.

ÇEVRESEL ARAŞTIRMALAR, MALZEME ANALİZİ VE TARİHLEME

Çevresel Araştırmalar

2004 yılında Kerkenes'deki sokakların birini kesecek biçimde kazılan deneme açması TT 24, yeniden açılıp genişletilerek, çevresel araştırmalar için kanıt toplamak amacıyla kullanılmıştır. 2004 yılında, hayvan kemikleri ve kömürleşmiş bitki artıkları içeren (ev) atıklarının, sokak kaplaması üzerine boşaltıldığı izlenmişti.

Genellikle iyi durumda bulunmayan hayvan kemiklerinin, toprağın da fazla kuru ve sert olması nedeniyle, kolaylıkla ölçülebilecek boyutta parçalar halinde ortaya çıkarılması, zor ve zaman kaybettirici bir işlem haline gelmektedir. Kazıdan önce toprağın ıslatılmasının, kemiklerin kırılmadan çıkarılmasını kolaylaştırdığına karar verilmiştir. Basit yüzdürme yöntemi ile bir dizi kova kullanılarak yapılan deneyler, tohum ve odun kömürü kalıntılarını, dibe çöken malzemenin elenmesi ise küçük kemikler ve kemik parçalarının bulunmasına olanak vermiştir.

Dr. Vicky Ioannidou ODTÜ'de bu buluntular üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Gelecekteki araştırma sezonlarında sokaklar üzerinde kazı çalışmaları, benzer çevresel buluntuların araştırma tasarımının bir parçası haline gelmesine olanak verecektir.

Şekil 58. Rémi Berthon ve Vicky Ioannidou flotasyon deneyi yapıyor. (05dphp 1606)

Anadolu Demir Çağı Keramik Projesi

Profesörler Lisa Kealhofer ve Peter Grave Avustralya’da hasarlı analizlerde kullanmak üzere Demir Çağına tarihlenen keramik parçalarından 100 kadar örnek almışlardır. Bu araştırma, Orta ve Batı Türkiye Demir Çağı Keramikleri üzerine beş-yıllık büyük bir projenin kapsamında gerçekleştirilecektir.

Şekil 59. Prof. Peter Grave Demir Çağı keramiklerini örnekleme ve belgeleme yöntemlerini Proje Yöneticisi Geoffrey Summers ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi Mehmet Sevim’e açıklıyor. (05dpnc0102)

Dendrokronoloji

Saray Yapı Grubu’nun Anıtsal Giriş’inde bulunan çok sayıda kömürleşmiş ahşap parçası ambalajlanarak, üzerinde çalışmalar yapılabilmesi için Cornell Üniversitesi’nden Prof. Peter Kuniholm ve ekibine gönderilmiştir. Ancak bulunan parçaların çoğu, üzerinde tarihlendirme için yeterli sayıda mevsimlik büyüme halkası barındırmak için fazla küçüktür.

GELECEĞE BAKIŞ

2005 yılı araştırma sezonu sonunda, programda yer alan Kapadokya Kapısı ve Saray Yapı Grubu'ndaki kazı çalışmaları tamamlanmıştır. Önümüzdeki birkaç sezon, buluntular üzerinde çalışmak ve bu alanların kazısı üzerine monografik bir yayın hazırlamak için kullanılacaktır.

Farklı bir program kapsamında Dr. Scott Branting Kerkenes'deki ulaşım sistemi ve CBS çalışmalarını, ilkbaharda gerçekleştirilecek jeofiziksel yüzey araştırmaları, sokakları kesen deneme kazıları ve uzaktan algılama yöntemleriyle elde edilen veri gruplarının değerlendirilmesi ile genişletecektir.

Aynı zamanda kazılan anıtların çevresinde, özellikle Kapadokya Kapısı'nın taş kaplı eğimli yüzeyi ile ve Saray Yapı Grubu'nun doğu ucunda, bakım ve küçük-ölçekli konservasyon çalışmaları yapılması gereklidir.

Kerkenes Projesi, yerel yönetim ve yetkililerin, meslektaşlarımızın, sponsorlarımızın, arkadaşlarımızın ve ziyaretçilerimizin candan desteği ile yoluna devam etmektedir. 16 Temmuz'da gerçekleştirilen toplantının bu kadar başarılı olması, bu desteğin devam edeceğini ve projenin geleceğinin umut vaat ettiğini bir kez daha daha kanıtlamıştır.

Şekil 60. Aralarında Yozgat Valisi, çeşitli elçiliklerde görevli diplomatlar, farklı kuruluşların üyesi akademisyenler ile gazetecilerin de bulunduğu ziyaretçilerimiz, Kerkenes kazılarında ortaya çıkarılan buluntularının sergilendiği ve konservasyon çalışmalarının yürütüldüğü bölümü geziyor. (05dpnc1070).

YILLARA GÖRE KERKENES DAĞ PROJESİ İLE İLGİLİ YAYINLAR

Kerkenes Dağ Ana Sayfası: <http://www.kerkenes.metu.edu.tr>

Bu sayfa uluslararası bir arkeoloji projesinin elektronik yayın denemesi olarak sunulmaktadır.

- 2005 Branting, S.
“Seeing Within the Soil: Exploring an Ancient City at Kerkenes Dağ”, *The Oriental Institute News and Notes* 185, 1-5.
- 2005 Summers, G. and Summers, F.
“The Kerkenes Project”, *Anatolian Archaeology* 11, 34-36.
- 2005 Summers, G. and Summers, F.
“Kerkenes Dağı Projesi 2003”, 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt, 24-28 Mayıs 2004, Konya*, 97-110.
- 2005 Summers, G.
“Research Design at Kerkenes: Perspectives at the start of the Third Millennium A.D.”, *Newsletter of the Department of Archaeology and the History of Art, Bilkent University*, 4, 32-33.
- 2004 Summers, G., Summers, F. and Branting, S.
Kerkenes News 7, 2004 – Kerkenes Haberler 7, 2004, METU Press, Ankara.
- 2004 Summers, G. and Summers, F.
“The Kerkenes Project”, *Anatolian Archaeology* 10: 18-20.
- 2004 Summers, G., Summers, F. and Stronach, D.
“Kerkenes Dağı Projesi 2002”, 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt, 26-31 Mayıs 2003, Ankara*, 183-194.
- 2004 Summers, G., Summers, F. and Branting, S.
“Megarons and Associated Structures at Kerkenes Dağ: an Interim Report”, *Anatolia Antiqua* 12, 7-41.
- 2004 Summers, G. D. and Summers, F.
“Demir Çağı Kenti'nin sırları”, *ODTÜLÜ Sayı* 32, 16-17.
- 2003 Stronach, D. and Summers, G. D.
“The Ashlar Building at Kerkenes Dağ: An Interim Report”, *Anatolica Antiqua* 11, 111-129.
- 2003 Summers, F., Atalan, N., Aydın, N., Basagaç, Ö., Uçar, G.
“Documentation of Archeological Ruins and Standing Monuments Using Photo-Rectification and 3D Modeling”, in Altan, M. O. (ed) *Proceedings of the XIXth International Symposium CIPA 2003, New Perspectives To Save Cultural Heritage, Antalya, Turkey, 30 September – 04 October, 2003*, CIPA, Turkey, 660-668.
- 2003 Summers, G., Summers, F. and Stronach, D.
“The Kerkenes Project 2003”, *Anatolian Archaeology* 9, 22-24 .
- 2003 Summers, G. D., Summers, F. and Stronach, D.
“Kerkenes Dağı Projesi 2001”, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt, 27 -31 Mayıs 2002, Ankara*, 449-460.
- 2003 Summers, G., Summers, F., Stronach, D. and Branting, S.
Kerkenes News 6, 2003 – Kerkenes Haberler 6, 2003, METU Press, Ankara.
- 2002 Aydın, N., Toprak, V. and Baturayoğlu, N.
“The Geophysical Survey of an Iron Age City in Central Anatolia: Kerkenes Dağ”, in J. Albertz (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001*

- Surveying and Documentation of Historic Buildings – Monuments – Sites Traditional and Modern Methods, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001*, CIPA, Germany, 516-523.
- 2002 Baturayoğlu, N.
“The Survey and Documentation of the City Walls and Cappadocia Gate of the Iron Age Settlement on Kerkenes Dağ in Central Anatolia”, in J. Albrecht (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001 Surveying and Documentation of Historic Buildings – Monuments – Sites Traditional and Modern Methods, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001*, CIPA, Germany, 100-107.
- 2002 Baturayoğlu, N., Summers, G. D., Summers, F. and Aydın, N.
“The Survey and Documentation of an Iron Age City in Central Anatolia: Kerkenes Dağ”, in J. Albrecht (ed.) *Proceedings of the XVIII. International Symposium CIPA 2001 Surveying and Documentation of Historic Buildings – Monuments – Sites Traditional and Modern Methods, Potsdam (Germany), September 18-21, 2001*, CIPA, Germany, 407-414.
- 2002 Branting, S. and Summers, G. D.
“Modelling Terrain: the Global Positioning System (GPS) survey at Kerkenes Dağ, Turkey”, *Antiquity* 76, 639-640.
- 2002 Dusinger, E. R. M.
“An Excavated Ivory from Kerkenes Dağ, Turkey: Transcultural Fluidities, Significations of Collective Identity, and the Problem of Median Art” *Ars Orientalis* XXXII, 17-54.
- 2002 G. D., Summers, Summers, F. and Stronach, D.
“The Kerkenes Project 2002”, *Anatolian Archaeology* 8, 25-27.
- 2002 Summers, G., Summers, F. and Stronach, D.
Kerkenes News 5, 2002 – Kerkenes Haberler 5, 2002, METU Press, Ankara.
- 2002 Summers, G.D., Summers, F., Stronach, D. and Özcan, M.
“Kerkenes Dağı Projesi 2000”. 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt, 28 Mayıs - 01 Haziran 2001, Ankara*, 439-448.
- 2001 Summers, G. D.
“Keykavus Kale and Associated Remains on the Kerkenes Dağ in Cappadocia, Central Turkey”, *Anatolica Antiqua* 9, 39-60.
- 2001 Summers, G.
“Simulation and Dynamics of an Ancient City”, *ArcNews* 23.2, 12-13.
- 2001 Summers, G. D. and Summers, F.,
“Kerkenes Dağ”. In A. M. Greaves and B. Helwing, “Archaeology in Turkey”, *American Journal of Archaeology* 105, 508-509.
- 2001 Summers, G. D., Summers F., Özcan, M. and Stronach, D.
“1999 Yılı Kerkenes Dağı Projesi”, 22. *Kazı Toplantısı 1.Cilt, 22-26 Mayıs 2000, İzmir*. Ankara, 211-228.
- 2001 Summers, G., Summers, F. and Stronach, D.
“The Kerkenes Project 2000”, *Anatolian Archaeology* 7, 22-23.
- 2001 Summers, G., Summers, F. and Stronach, D.
Kerkenes News 4 – Kerkenes Haberler 4, METU Press, Ankara.
- 2000 Summers, G. D.
“The Median Empire Reconsidered: a View from Kerkenes Dağ”, *Anatolian Studies* 50, 55-73
- 2000 Özcan, M., Summers, G. and Summers, F.
“1998 Yılı Kerkenes Dağı Projesi”, *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 24-28 Mayıs 1999, Ankara*. Ankara, vol. II, 211-228.

- 2000 Summers, G. D.
“Archaeology on the World Wide Web: Who Wants What?”,
<http://www.achemenet.com/pdf/colloque/summers.pdf>
- 2000 Summers G. D.
“Kerkenes Dağ”, in Bienkowski, P. and Millard, A. (eds), *Dictionary of the Ancient Near East*, British Museum, London, 166.
- 2000 Summers, G. D.
“Kerkenes Dağı. Orta Anadolu’da Yer Alan Demir Çağı Kentinin Araştırılmasına Teknolojik Yaklaşımlar, 1993-1999”, *1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, 119-150.
- 2000 Summers, G., Summers, F., Özcan, M. and Stronach, D.
“The Kerkenes Project 2000”, *Anatolian Archaeology* 6, 22-24.
- 2000 Summers, G., Summers, F., Stronach, D. and Özcan, M.
Kerkenes News / Haberler 3: 2000, METU Press, Ankara.
- 1999 Ertem, E. and Demirci, Ş.
“Characteristics of Hittite Pottery Sherds from Sites in the Kızılırmak Basin”, *Journal of Archaeological Science* 42, 1017-1023.
- 1999 Summers, G. D.
“Medes, Lydians, the 'Battle of the Eclipse' and the Historicity of Herodotus”,
<http://www.metu.edu.tr/home/wwwkerk/12pub/wwpaper/eclbygds/index.html>
- 1999 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağı 1997”, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 25-29 Mayıs 1998 Tarsus*, Ankara, vol. II, 121-151.
- 1999 Summers, G., Summers, F., Özcan, M. and Stronach, D.
“Kerkenes Dağ 1999”, *Anatolian Archaeology* 5, 19-22.
- 1999 Summers, G., Summers, F., Stronach, D. and Özcan, M.
Kerkenes News / Haberler 2: 1999, METU Press, Ankara.
- 1998 Ertem, E., Summers, G. D. and Demirci, S.
“An Archaeometric Study on Plain Ware Ceramics from the Hittite Period, Kızılırmak Basin”, in Alp, S. and Süel, A. (eds) *Acts of the IIIrd International Congress of Hittitology, Çorum, September 16-22, 1996*, Ankara, 197-215.
- 1998 Summers, G. D., Özcan, M., Branting, S., Dusingberre, E. R. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ 1996”, *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı: 26-30 Mayıs 1997 Ankara*. Ankara, vol. I, 627-659.
- 1998 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
Kerkenes News / Haberler 1998, Ankara (METU Press).
- 1998 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“The Kerkenes Dağ Project”, in Matthews, R. (ed.) *Ancient Anatolia*, London (BIAA), 177-194 and colour pls 29-30.
- 1998 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ”, *Anatolian Archaeology* 4, 25-27.
- 1997 Korolnik, S. A.
“The Conservation of a Carved Ivory Plaque”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi: 1996 Yılı XI*, 173-196.
- 1997 Summers, G. D.
“The Identification of the Iron Age City on the Kerkenes Dağ in Central Anatolia”, *Journal of Near Eastern Studies* 56.2, 81-94.
- 1997 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ”, *Anatolian Archaeology* 3, 23-25.

- 1996 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ”, *Anatolian Archaeology* 2, 27-28.
- 1996 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ 1994”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 29 Mayıs - 2 Haziran 1995 Ankara*, Ankara, vol. 1, 99-122.
- 1996 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ 1995”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 27-31 Mayıs 1996 Ankara*, Ankara, vol. II, 331-357.
- 1996 Summers, G. D., Summers, M. E. F., Baturayoğlu, N., Harmanşah, Ö. and McIntosh, E. R.
“The Kerkenes Dağ Survey, an Interim Report”, *Anatolian Studies* XLVI, 201-234.
- 1995 Gurney, O. R.
“The Hittite Names of Kerkenes Dağ and Kuşaklı Höyük”, *Anatolian Studies* XLV, 69-71.
- 1995 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ 1993”, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı: 30 Mayıs - 3 Haziran 1994 Ankara*, Ankara, 567-582.
- 1995 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“Kerkenes Dağ Survey Project”, *Anatolian Archaeology* 1, 22-23.
- 1995 Summers, G. D., Summers, M. E. F. and Ahmet, K. “The Regional Survey at Kerkenes Dağ: an Interim Report on the Seasons of 1993 and 1994”, *Anatolian Studies* XLV, 43-68.
- 1994 Summers, G. D.
“Kerkenes Dağ”, *Research Reports 1994*, BIAA, 18-20.
- 1994 Summers, G. D.
“Kerkenes Dağ 1993”, *Anatolian Studies* XLIV, 15.
- 1994 Summers, G. D. and Summers, M. E. F.
“The Mountain Top City on Kerkenes Dağ (Yozgat) in Cappadocia”, *Arkeoloji ve Sanat* 62-63, 2-20.